

DVĚ POZEMKOVÉ REFORMY A STÁTNÍ NABYTÍ VLASTNICKÉHO PRÁVA K NEMOVITOSTEM

Karel Eliáš*

Abstrakt: V někdejší Československu došlo po první i po druhé světové válce k dvěma pozemkovým reformám. První pozemková reforma, zahájená v roce 1919, byla na základě zákona č. 142/1947 Sb. revidována. Vzhledem k tomu, že tato revize proběhla v letech 1948 a 1951, uskutečnila se v režii komunistické strany, která se v Československu ujala moci 25. 2. 1948. Totéž platí i o druhé (nové) pozemkové reformě uskutečněné na základě zákona č. 46/1948 Sb. Ve snaze odčinit tehdejší zásahy do majetkových práv založily zákony schvalované po roce 1990 různým osobám práva na restituci majetku odňatého jim v době od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990. Aktuálně jde zvláště o zákon č. 248/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi. I v této souvislosti má význam zjistit, jakým okamžikem přešlo při uskutečňování zmíněných reforem na stát vlastnické právo. To je problematika, kterou se na základě analýzy dobové i novější judikatury a dalších pramenů zabývá tato studie.

Klíčová slova: pozemková reforma, vlastnické právo, naturální vlastnictví, restituce, vyvlastnění

ÚVOD

Po roce 1989 bylo do našeho právního řádu začleněno nemálo zákonů nutících odbornou veřejnost věnovat se v souvislosti s novým zákonodárstvím také obsahu a důsledkům normativních úprav, jejichž témata byla dlouho pokládána za dávno uzavřená. Některá z nich vzbudila nebývalý interest a rozsáhlá literární zpracování, jiná zůstala mimo soustředěný zájem. K těm druhým náleží právní problematika aktuálních souvislostí důsledků první pozemkové reformy, respektive její poválečné revize, jakož i druhé pozemkové reformy, jakkoli byl již na počátku 90. let výzvou k podrobnějšímu zpracování prakticky významných otázek spojených s těmito reformami zákon o půdě (zák. č. 229/1991 Sb.). Znovu se téma někdejších československých pozemkových reforem vynořilo jako aktuální v souvislosti s aplikací příslušných ustanovení zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi (zák. č. 428/2012 Sb.).

Tato studie si klade za cíl zodpovědět na základě analýzy normativních textů, dobové i novější judikatury a literatury otázku, kdy stát při provádění obou pozemkových reforem (včetně revize té první) nabyl vlastnického práva k nemovitým věcem veřejnoprávně evidovaným. Stanovení tohoto okamžiku má význam i pro současnou právní praxi. Obsah stati však poukazuje i na jiné a teoreticky významné souvislosti. Účelem pojednání je především řešení dílčího konkrétního problému spojeného s pozemkovými reformami, který je sám o sobě dosti složitý, nikoli celkové historickoprávní nebo jiné hodnocení jejich právní úpravy, a způsobu jejich provádění.¹

* Prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš, Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. E-mail: karel.elias@ilaw.cas.cz. Toto pojednání je výsledkem autorovy badatelské činnosti a navazuje na jím vypracované teoretické expertní stanovisko pro veřejný sektor.

¹ Zvláště k první pozemkové reformě existuje obsáhlý literární fundus, z něhož je zde citováno, pokud má význam pro řešenou otázku, jinak jen ilustrativně.

1. PRVNÍ POZEMKOVÁ REFORMA A JEJÍ REVIZE

1.1 Přehled právních pramenů

Myšlenku zásahu do existujícího pozemkového vlastnictví vedenou úmyslem docílit spravedlivější nápravu daného stavu měl československý stát ve svých ideových základech. Hlásilo se k ní už *Prohlášení nezávislosti československého národa* (Washingtonská deklarace) z 18. října 1918.²

Přípravu k první pozemkové reformě představoval zákon č. 32/1918 Sb., o obstavení velkostatků. Samotnou reformu normativně upravil větší počet právních předpisů, jichž bylo přes sto. K nejvýznamnějším patří: zákon č. 215/1919 Sb., o zabránění velkého majetku pozemkového (ve znění novel č. 387/1919 Sb. a č. 108/1921 Sb.), zákon č. 318/1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům, zákon č. 81/1920 Sb., kterým se vydávají po rozumu šu 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zákonů a vládních nařízení, ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (zákon přidělový), zákon č. 330/1919 Sb., o pozemkovém úřadě, vyhláška č. 535/1919 Sb., o počátku činnosti pozemkového úřadu, zákon č. 118/1920 Sb., o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém, zákon č. 166/1920 Sb., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový), zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, vládní nařízení č. 117/1922 Sb., kterým se vydávají bližší ustanovení k zákonu ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a n. (zákon přidělový), o přidělu půdy legionářům a válečným invalidům a o vyhláškách řízení přidělového, zákon č. 93/1931 Sb., kterým se mění a doplňují předpisy o právním poměru k přidělené půdě (malý zákon přidělový), vládní nařízení č. 22/1935 Sb., kterým se ruší Pozemkový úřad (Státní pozemkový fond) a jeho působnost se přikazuje ministerstvu zemědělství a další.

Po druhé světové válce došlo k přehodnocení stavu založeného praktickým prováděním pozemkové reformy a doplnění její právní úpravy novými předpisy, jež sledovaly její prohloubení. Politickou direktivu v tom směru obsahovala XI. část Košického vládního programu. Šlo o postupně prováděná opatření, k nimž došlo ve třech fázích ovlivněných koncem druhé světové války, poválečnými poměry, politickým vývojem a socializačním hnutím a posléze proměnou politického uspořádání státu po událostech z února 1948. Poválečné realie vedly k prosazení stanoviska, že „*první pozemková reforma (...) představovala dílo nedokonalé a nezakončené*“.³ První krok představovaly dekrety prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, a č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy.⁴ Druhým byl soubor

² Slovy „*velkostatky budou vyvlastněny pro domácí kolonizaci*“. Washingtonská deklarace je v plném znění publikována v řadě edic, např. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 1313.

³ KOŤÁTKO, Jiří. *Zákony naší nové pozemkové reformy*. Praha: Ministerstvo informací, 1945, s. 17. Obdobně KOŤÁTKO, Jiří – PELIKÁN, Josef. *Ekonomika socialistického zemědělství. Část I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1953, s. 47 [„*první pozemková reforma zůstala nedokončena a (...) byla i ve své provedené části hrubě pokážena*“].

⁴ Bližšímu zkoumání otázek spojených s touto úpravou se nevěnuji, protože nemají přímou souvislost s tématem článku. Z dobové literatury se těmto otázkám věnoval např. KNAPP, Viktor. *Osídlovací právo hmotné*. Praha: Orbis, 1949, s. 133 an. Z aktuálních prací např. KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů*. Praha: Linde Praha, 2002, s. 288 an.

právních předpisů o revizi první pozemkové reformy. A třetí etapu reprezentovala právní úprava nové (druhé) pozemkové reformy, jejímž aspektem se v mezích tématu věnuji ve druhé části této stati.

Revizi první pozemkové reformy provedl především zákon č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy (novelizovaný pod č. 44/1948 Sb., č. 116/1949 Sb. a č. 122/1951 Sb.).⁵ Tento zákon založil v § 2 odst. 2 působnost Ministerstva zemědělství k provedení revize (ministerstvo bylo při tomto postupu a ve svých rozhodnutích v zásadě vázáno usneseními revizní komise). Přezkoumání byl podroben majetek vypočtený v § 1 cit. zákona (s výjimkami vypočtenými v § 16)⁶ a revidována měla být rozhodnutí i opatření vztahující se k tomuto majetku.

Zákon o revizi první pozemkové reformy nestanovil, vyjma dva případy, nic o právních skutečnostech rozhodných pro nabytí vlastnického práva státem. První případ, upravený v § 1 odst. 3, vlastně ani výjimkou není: stanovuje se zde, že také ten majetek, který byl ze záboru propuštěn přidělením dotčeným osobám nebo jejich dědicům podle první věty § 11 zákona č. 215/1919 Sb. (dále též »záborový zákon«), může být při revizi první pozemkové reformy vyvlastněn. Rozhodnutí o vyvlastnění však není z pohledu úpravy této materie nově upraveným nabývacím titulem; vyvlastnění upravitel i záborový zákon (§ 14) a zákon č. 142/1947 Sb. na jeho úpravu také výslovně odkazuje (§ 17). Druhý případ upravitel § 6 odst. 1 zákona č. 142/1947 Sb. Zde se o zbytkových statcích stanoví, že je Ministerstvo zemědělství převezme (při splnění zákonných předpokladů) a že „převzetím přecházejí tyto nemovitosti do vlastnictví státu“. Leč ani to není novinka: převzetí majetku upravitel již záborový zákon (§ 6, 9, 12, 13).⁷ V ostatním, pokud jde o řešenou otázku, zůstala nedotčena úprava obsažená v zákoně č. 215/1919 Sb.

⁵ S revizí první pozemkové reformy souvisely zejména vl. nař. č. 194/1947 Sb., o soupisu pozemkového majetku pro revizi první pozemkové reformy a o jejím vyznačení ve veřejných knihách, vl. nař. č. 1/1948 Sb., kterým se provádějí některá ustanovení zákona o revizi první pozemkové reformy, vl. nař. č. 91/1948 Sb., o dodatečném soupisu pozemkového majetku pro revizi první pozemkové reformy aj.

⁶ V přehledu k tomu uvádí Fábry:

„1. Revizi se podrobuje pozemkový majetek, který byl ze záboru vyloučen nebo propuštěn nad výměru 150 ha zemědělské půdy, nebo 250 ha půdy vůbec, nebo pozemkový majetek, který byl ponechán vlastníku jako přírodní památka. Ve všech těchto případech podléhá revizi pozemkové reformy pozemkový majetek, je-li dosud ve vlastnictví osob nebo jejich dědiců, u nichž byl ze záboru vyloučen, propuštěn nebo ponechán.

2. Dále se podrobuje revizi zabraný pozemkový majetek, o němž dosud nebylo rozhodnuto.

3. Revizi se podrobují majetkové soubory, které soustředěním po vyhlášení záborového zákona překročily přípustnou výměru.

4. Ministerstvo zemědělství převezme zbytkové statky (t. j. ze zabrané půdy vytvořené velkostatky), když

a) původní nabyvatel nebyl oprávněným uchazečem,

b) původní nabyvatel nabyl nemovitosti činem zakládajícím podstatu trestného činu nebo porušením úřed. povinnosti,

c) přidělová cena byla nižší, než cena stanovená cenovými předpisy,

d) vlastník ke dni 8. července 1946 na zbytkovém statku trvale osobně ne hospodařil, nebyl zemědělcem, neměl v sídle podniku stálé bydliště a neměl osobní náležitosti pro přiděl půdy podle původního přidělového zákona nebo nesplnil řádné podmínky, na které byl vázán přiděl půdy.

5. Je-li místní potřeba půdy naléhavá nebo žádá-li to veřejný zájem, lze převzít celý zbytkový statek nebo jeho část.

6. Vlastníku se ponechává 50 ha půdy, když zbytkový statek patří již jinému než původnímu nabyvateli nebo jeho dědici. Tato výhoda se nepovoluje v případech bodu 4 b a 4 d.“ FÁBRY, Valér. Zemědělské zákony československé republiky. Praha: Československý ústav pro mezinárodní spolupráci v zemědělství a lesnictví – Brázda, 1949, s. 12 an.

⁷ Do 8. 4. 1921 také § 7.

1.2 Převzetí a vyvlastnění; jejich rozdíly

Jak zákon č. 215/1919 Sb., tak i zákon č. 142/1947 Sb. znaly převzetí (popřípadě i „*skutečné převzetí*“ v § 13 záborového zákona) a vyvlastnění. Oba zákonné texty tyto právní skutečnosti rozlišují,⁸ nejzřetelněji, pokud jde o první pozemkovou reformu, v § 7 pod bodem 1. zákona č. 330/1919, o pozemkovém úřadě ve spojení s § 14 záborového zákona, a pokud jde o její revizi, v § 9 odst. 1 pod body 1. a 6. zákona č. 142/1947 Sb., kde se normuje o převzetí nebo vyvlastnění majetku a o majetku převzatém nebo vyvlastněném. Přesto část dobové literatury shrnovala oba tyto případy pod pojem vyvlastnění,⁹ zatímco jiní autoři mezi obojím rozlišovali.¹⁰ Z citovaných autorů je namístě dát za pravdu Krčmářovi a Roučkovi, a to nejen s odkazem na zvláštní zákonnou úpravu převzetí v zákoně č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (dále též »náhradový zákon«), ale také na to, jak bylo na institut vyvlastnění nahlíženo.

Jakkoli tehdejší ústava (čl. 109 odst. 2) pamatovala na vyvlastnění jen lakonicky a z hlediska demokratického pojetí ne zcela dokonale¹¹ (umožňovala např. vyvlastnit i bez náhrady, pokud to zákon stanoví, což bylo úlitbou dobovým socializačním tendencím být se uznávalo, že náhrada zásadně dána býti má),¹² slovy: „*vyvlastnění je možné jen na základě zákona*“ dala najevo, že při expropriaci je nutný konstitutivní správní akt vydaný na základě zákona, což je jeden z podstatných znaků vyvlastnění.¹³ To s sebou nese ten důsledek, že vyvlastněním nabývá vyvlastňovatel (expropriant) vlastnické právo originárně¹⁴ vyplacením náhrady expropriátovi, popřípadě právní mocí rozhodnutí o vyvlastnění. Druhý z podstatných znaků vyplývá z § 365 všeobecného zákoníku občan-

⁸ Záborový zákon normuje o převzetí v § 9 odst. 2, § 12 a 13, o vyvlastnění v § 14, zákon o revizi první pozemkové reformy stanovuje o převzetí zejména v § 6, 11 nebo v § 14 odst. 2, o vyvlastnění v § 7 odst. 2 nebo v § 17.

⁹ Např. STIEBER, Miroslav. Pozemková reforma. *Právník*. 1919, LVIII, s. 181, 288; KADLEC, Karel. Agrární reforma v Československu, Rumunsku a Jugoslavií. *Sborník věd právních a státních*. 1924, XXIV, s. 260 (podobná srovnávací studie: MASLOV, Sergěj Semenovič. *Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách poválečné Evropy*. Praha: Státní pozemkový úřad, 1927); MAYR, Robert. *Soustava občanského práva. II. Práva věcná*. Brno: Barvič & Novotný, 1924, s. 39 an.; SEDLÁČEK, Jaromír. *Vlastnické právo*. Praha: Linhart, 1935, s. 143 an. nebo LACINA, Vlastislav. In: Milan Otáhal. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: NČSAV, 1963, s. 224. Rovněž Nejvyšší soud (Váž. 6976); k tomu srov. pozn. 23.

¹⁰ KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské II. Práva věcná*. 2. vydání. Praha: Všehrd, 1930, s argumentací na s. 132 an. výslovně zdůrazňuje, že „*zabraného majetku lze užítí pro pozemkovou reformu nikoli řízením expropriacním nebo řízením jemu napodobeným, nýbrž převzetím podle zákona ze dne 8. dubna 1920 č. 329 sb. (zákon náhradový)*“, a proto toto převzetí řadí mezi případnost vyvlastnění příbuznou (srov. s. 124). Shodně i v dalších vydáních téhož díla, naposledy KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské II. Práva věcná*. 3. vydání. Praha: Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1946, s. 132. Obdobně ROUČEK, František. In: František Rouček – Jaromír Sedláček et al. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl II*. Praha: Linhart, 1935, s. 281 an. Rovněž do jisté míry HOETZEL, Jiří. *Československé správní právo. Část všeobecná*. 2. vydání. Praha: Melantrich, 1937, s. 305.

¹¹ „*Vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dáti nemá*.“ Kriticky k čl. 109 odst. 2 ústavy např. WEYR, František. *Československé právo ústavní*. Praha: Melantrich, 1937, s. 256 an.; srov. také ROUČEK, František, op. cit., s. 276 an.

¹² Důvodová zpráva výslovně poukazovala na „*uzákoňování národohospodářsky významných problémů, souvisejících s prováděním různých pozemkových reforem*“; srov. PEŠKA, Zdeněk. *Československá ústava a zákony s ní související*. Praha: Československý kompas, 1935, s. 407.

¹³ HOETZEL, Jiří. Vyvlastnění. In: Jiří Hoetzel – František Weyr et al. *Slovník veřejného práva československého*. Sv. V. Brno: Rovnost, 1948, s. 487.

¹⁴ Tak už RANDA, Antonín. *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*. Praha: Edvard Grégr, 1871, s. 72.

ského, kde se stanoví, že vyvlastnit lze, „žádá-li toho obecné dobro“. Už Pražák zdůrazňoval obecnou funkci tohoto ustanovení¹⁵ a Hoetzel po letech potvrzuje, že „Pražákovo stanovisko zvítězilo i v praxi“.¹⁶ Pod obecným dobrem se rozuměl veřejný zájem.¹⁷ Hoetzel v učebnici i slovníku¹⁸ justifikuje vyvlastnění zřízením „všeúčitečného díla“ a významem veřejného zájmu, respektive uvedením zájmů soukromých a veřejných v soulad. Kritérium obecného blaha zdůrazňují záborový zákon (§ 14) i zákon o revizi první pozemkové reformy (§ 1 odst. 3) právě jen v souvislosti s úpravou vyvlastnění.

Avšak pokud jde o nemovitosti podléhající záboru podle § 2 zákona č. 215/1919 Sb. a revizi úpravy pozemkového vlastnictví v rozsahu stanoveném v § 1 odst. 1 a 2 zákona č. 142/1947 Sb., je, myslím, dosti obtížné kritérium obecného dobra (blaha), respektive veřejného zájmu dovodit. Spíše lze v obou úpravách spatřovat politické arbitrární rozhodnutí mezi soukromými zájmy velkých pozemkových vlastníků a zájemců o nabytí pozemkového vlastnictví na úkor první skupiny,¹⁹ nehledě k dalším politickým motivům.²⁰ Pokud se objevily snahy hledat v záborovém zákoně obecné dobro, vyzněly násilně. Právníkové autority z akademického prostředí se tomu také vyhýbaly.²¹ Ojedinelý pokus o zdůvodnění mravních důvodů agrární reformy s důrazem na obecné blaho provedl Nejvyšší soud (R I 120/27 z 8. 4. 1927, Váž. 6976). Jeho úvaha, přestože sleduje kontext mezinárodního práva a jeho zásad,²² a tudíž nemá valný význam pro vnitrostátní právo,

¹⁵ PRAŽÁK, Jiří. *Rakouské právo ústavní. III. Ústava říšská*. 2. vydání. Praha: Jednota právnická, 1902, s. 139.

¹⁶ HOETZEL, Jiří. Vyvlastnění. In: Jiří Hoetzel – František Weyr et al., op. cit. v pozn. 13, s. 492. SEDLÁČEK, Jaromír, op. cit. v pozn. 9, s. 145 i ROUČEK, František, op. cit., s. 279, zdůrazňují subsidiární a supletorní funkci § 365 všeobecného občanského zákoníku.

¹⁷ HOETZEL, Jiří, op. cit., s. 492 an. K dobovému pojetí veřejného zájmu např. WEYR, František. *Správní řád*. Brno: Barvič & Novotný – Právník, 1930, s. 84 an.

¹⁸ HOETZEL, Jiří, op. cit. v pozn. 10, s. 303 an.; HOETZEL, Jiří. Vyvlastnění. In: Jiří Hoetzel – František Weyr et al., op. cit. v pozn. 13, s. 487, 492 an.

¹⁹ K tomu PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. II*. Praha: Lidové noviny, 1991, s. 557 an. („Hlavní účinek pozemkové reformy byl ten, že neobyčejně rozmnožila počet vlastníků, i když některé z nich citelně omezovala.“ Ibidem, s. 570.) Ze statistických údajů je zřejmé, že při provedení první pozemkové reformy nešlo jen o tzv. drobné přiděly do 30 ha, ale dosti významně posílilo i vznik velkých zemědělských podniků s výměrou nad 50 ha (OTÁHAL, Milan. *Zápas o pozemkovou reformu v ČR*. Praha: NČSAV, 1963, s. 200 an.; FÁBRY, Valér. In: Valér Fábry – Jaroslav Drobník. *Vlastnictví a užívání půdy a pozemková správa*. Praha: Academia, 1983, s. 39, pozn. 42). Srov. dále PŠENÍČKOVÁ, Jana. *Zbytkové statky v Čechách 1919–1948*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1998, s. 8 an.

²⁰ K tomu PEROUTKA, Ferdinand, op. cit., s. 566, 568; OTÁHAL, Milan, op. cit., s. 204; KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny země Koruny české. XIII*. Praha: Paseka, 2000, s. 286 an.; KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první: vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha: Libri, 2000, s. 486 an. i jinde. Jakkoli byla pozemková reforma v dobové literatuře kritizována zprava i zleva, lze přijmout hodnocení formulované s odstupem neutrálního badatele, že „společenské výhody reformy, na něž tehdy poukazovali čelní českoslovenští politici a komentátoři a pozdější i četní historikové a ekonomové, se zdají být jednoznačné“. MAJEWSKI, Piotr Maciej. *Sudetští Němci 1848–1948*. Brno: Conditio humana, 2014, s. 232, byť byla negativně poznamenána různými vlivy politickými, sociálními, historickými a národnostními.

²¹ Např. SEDLÁČEK, Jaromír. *Pozemková reforma. Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 6 uvádí, že „v zákonech pozemkové reformy hledělo se v prvé řadě k tomu, jakým způsobem má se odňati půda dosavadním vlastníkům a jakým způsobem a kterým osobám má se tato půda přidělit“.

²² Rozhodnutí se zabývá otázkou, zda předpisy o pozemkové reformě mají povahu likvidace nepřátelského majetku a zda spadají pod úpravu mírových smluv (Versailleské, Saint-Germainské a Trianonské), a ve shodě s prejudikaturou dospívá k závěru, že nikoli, byť uznává, že § 9 zák. č. 215/1919 Sb. a § 35 zák. č. 329/1929 mírovým smlouvám odporují (současně zdůrazňuje, že jich nebylo nikde použito); k tomu již dříve KADLEC, Karel. Agrární reforma v Československu, Rumunsku a Jugoslavií. *Sborník věd právních a státních*. 1924, XXIV,

vyznívá násilně,²³ zvláště v argumentu, že „v čl. agrární reformě jde o sociální reformu, a tím je řečeno vše, neboť sociální reformy slouží ku blahu státu“. Obdobně se v rozhodnutí R I 1008/26 ze 7. 12. 1926 (Váž. 6543) zdůrazňuje, že „požadavkem vyšší sociální spravedlnosti v pozemkové reformě jest odůvodněna výjimka z předpisu § 365 o. z. o. o poskytnutí plné náhrady“. Z uvedeného přesvědčivě vyplývá, že převládá názor, že již tím, že pozemková reforma byla upravena zákonem, je jako celek ve veřejném zájmu, a není tudíž namístě podrobovat jednotlivé případy záborů a převzetí individuálnímu testování, zda se tak děje v zájmu obecného dobra.

Jednoznačně se k problematice propojení hlediska obecného dobra a institutu převzetí vyjádřil Krčmář, který – účastniv se přípravy a redakce záborového zákona – zdůraznil, proč záborový zákon užil mj. slovo »převzetí« jako slovo nové a „juristicky neutrální“.

s. 265 an. Pasáž věnovaná v rozhodnutí souvislosti pozemkové reformy s naplňováním obecného blaha je nevelká. V tzv. Vážného sbírce, sv. IX. je rozhodnutí publikováno na s. 631–666, otázka obecného blaha je v této souvislosti pojednána v rozsahu jedné strany.

²³ Nejvyšší soud konkrétně uvádí: „*Mravní důvody agrární reformy, obecné dobro jako její ratio legis. Tato ratio jest známku pojmu vyvlastnění immanentní, conditio sine qua non, také není-li tu důvodem odnětí vlastnictví veřejné dobro, není to už vyvlastnění v technickém smyslu, i když by se dělo jako opatření mírové, tedy nikoli z důvodu nepřátelství a také ne z trestu, nýbrž je to v duchu platných právních řádů opatření nedovolené. Římané, největší právníci a státníci dějin všech dob, vždy měli nejživější smysl pro to, co svědčí zdraví státu, pro něž dovedli přinést největší oběti. Agrární otázka, jediná jejich otázka sociální, byla v starém Římě po více než 700 let akutní a předmětem nekonečných bojů. Plebejové dožadovali se častějších a hojnějších přidělů, šlechta (patriciové), která půdu státní rozchvátala, odpírala, až roku 386 ab urbe přijat zákon ne quis plus 500 jugera agri possideret, aby nikdo nedržel více než 500 jiter půdy. V důvodové zprávě pravilo se, jaká to spravedlnost, aby každému patriciovi volno bylo držeti jakoukoli výměru, člověk plebejský však že nemá půdy leda pro střechu nad hlavou nebo pro hrob. Šlo tedy vlastně o uvolnění půdy pro drobný lid, jako u nás. Ale plutokracie dovedla zákon obcházeti i prolamovati a tak velkostatky rostly, takže již za časů Ciceronových vešli v přísloví centum domini, t. j. sto vlastníků půdy a netrvalo to ani sto let a Plinius píše svůj náhrobní nápis Itálii a tím největší velmoci světa, jaká kdy byla, Římské říši: latifundia Italiam perdidere, velkostatky zahubily Itálii. Nejzdravější hospodářsky i politicky je stát, který má mohutnou a početnou střední vrstvu. Ohromné rozdíly v distribuci majetku, soustředění hodnot v rukou poměrně nečetných »nahoře« a zejíci chudoba »dole« je zjev chorobný a záhubný. O co šlo v zákoně Liciniově z r. 386 a. u., o to jde i čl. agrární reformě. Právil-li zákon římský, že nikdo nesmí držeti více než 500 jiter půdy, čehož rub byl, že každá nadvýměra spadá zpět do rukou státu za účelem přidělu drobné plebi, tak praví čl. zákon, že nikdo nemá nárok, by mu ponecháno bylo více než 150 případně 250 hektarů půdy a každou nadvýměru že stát může mu vykoupiti za tu a tu cenu za účelem přidělu drobnému a střednímu lidu zemědělskému. Bylo třeba korigovati výsledky historického zemského majetku, především tedy uspokojiti drobný zemědělský lid a z bezzemků učiniti držitele půdy. Toho vyžadoval pokojný vnitřní vývoj a konsolidace státu, od které závisí i jeho bezpečnost zevní. Bylo třeba, myslil čl. národ, oštititi drobný lid proti převratovým snahám klíčovými z utopistických, vzhledem k mravní úrovni současného lidstva nepraktických ideí, jichž propagandě se i západní státy ze všech sil brání, ale spíše jen slovy. Čsl. stát učinil to tímto skutkem, dílem agrární reformy. Bylo třeba také čeliti ještě jiné stálé bolesti národní: vystěhovalectví. To vše jest zajisté něco mnohem více, než někde nějaká železná dráha. Jde o největší statky státu a národa, o samé základy jeho bezpečné vnitřní i zevní existence. To musí i právní věda pochopiti. Nešlo o učinění křivdy, nýbrž o napravení křivd, jež s sebou přinesl nezřízený a sobě samému ponechaný historický vývoj, zkrátka o sociální reformu, ve které nesmí nikdo brániti, spíše právě naopak s blahou vůlí k ní přihlížeti, ježto reforma značí sociální pokrok, jehož nutně třeba, má-li lidstvo uchráněno býti bolestných překotných převratů. Reforma nedala se však provést tak, by majitelům latifundií byla dána plná náhrada, to by bylo pro většinu přidělců, lid naprosto nemajetný, nedostizitelný, naopak musil pro ně opatření býti levný úvěr. Nelze hospodařiti na usedlosti, jež je prodloužena až na poslední hřebík. S druhé strany sluší ovšem uznati, že vyvlastnění nesmějí zůstatveni býti »na holičkách«, tomu však učiněno zadost, neboť právě naopak s blahou vůlí k ní přihlížeti, ježto reforma značí sociální pokrok, jehož nutně třeba jim ještě značná výměra půdy, jež vždy ještě reprezentuje velkostatek. To vše musí i právní věda pochopiti a změněným poměrům a nové době svou nauku přizpůsobiti. Pravidelně právní věda má zákonodárci předcházeti reformními podněty, zde však vzala na se nevdechý úkol, naopak reformní snahu jeho potírati a brzdit. Frase o naprosté »nedotknutelnosti vlastnictví« dělá v tomto světle dojem Shylockova úpisu, který postižená latifundia až do omrzení prezentují.“*

Píše: „Zákon se vyhnul slovu vyvlastnění také proto, aby bylo vyjádřeno, že odnímání půdy dotavadním vlastníkům nebude se spravovati zásadami platnými o tak zvaném vyvlastnění v technickém smyslu. Při převzetí nebude tedy formálního řízení, jehož úkolem by bylo zkoumati, zda-li obecní blaho nebo podobné zájmy vyhledávají, aby majetek byl dotavadnímu vlastníku odňat.“²⁴ Proto ani „nebude zvláštního řízení, v němž by bylo potřetí prokazovat, že stát potřebuje půdu vůbec anebo právě tu půdu, na kterou chce sáhnouti, a že tedy, abychom mluvili slovy § 365 o.z., obecný zájem žádá toho, aby ona půda byla převzata.“²⁵ V praxi si např. rozhodnutí R I 707/27 z 9. 8. 1927 (Váž. 7233) uvědomuje rozdíly mezi vyvlastněním v pravém slova smyslu a úpravou převzetí podle záborového a náhradového zákona zdůvodněním vylučujícím analogického použití pravidel vyvlastňovacích zákonů nařizujících, že před uvedením v držbu zabrané nemovitosti musí být složena přejímací cena.²⁶ Výslovně pak odmítlo ztotožnit převzetí a vyvlastnění rozhodnutí Nejvyššího soudu R I 1147/26 z 22. 12. 1926 (Váž. 6611), kde se zdůrazňuje: „Přejímání půdy k účelům pozemkové reformy není vyvlastněním podle šu 365 obč. zák. a nevztahují se na ně všeobecné předpisy o vyvlastnění, tím méně pak lze užítí obdobně předpisů zákona ze dne 18. února 1878, č. 30 ř.z. o vyvlastnění pro účely železniční.“ Doslova shodně také R I 1/27 z 25. 1. 1927 (Váž. 6730).

Právní úpravy první pozemkové reformy i její revize tudíž znaly dva odlišné právní instituty vedoucí k nabytí vlastnického práva státem: obecný představuje převzetí, zvláštní vyvlastnění. Jakkoli se i prvý z nich někdy označoval jako vyvlastnění, nešlo o expropriaci v pravém (právně technickém) slova smyslu, protože se pro postup při převzetí neuplatňovala hmotněprávní a procesní zákonná ustanovení platná pro vyvlastnění.

1.3 Převzetí

1.3.1 Zábor a převzetí

Institut převzetí je upraven v záborovém zákoně i v zákoně o revizi první pozemkové reformy. Oba právní předpisy rozlišují mezi zábořem a převzetím.

Zábor – věcně šlo o obstavení majetku²⁷ – nastal *ex lege*. Záborový zákon sice ukládal poznamenat fakt záboru do veřejných knih (§ 16), leč poznámka měla deklaratorní význam a zábor působil i vůči třetím osobám, třebaže zábor ve veřejných knihách poznamenán ještě nebyl. Dosavadní vlastník nepozbyl zábořem vlastnického práva²⁸ – důsledkem záboru bylo především, že vlastník byl v dispozicích se svým vlastnictvím podstatně omezen a že stát nabyl k zabranému majetku významná práva, mj. i právo tento majetek převzít (§ 5 záborového zákona).

²⁴ KRČMÁŘ, Jan. *Zákon o zabrání velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n. (Zákon rámcový)*. Praha: Bursík & Kohout – Řivnáč, 1919, s. 18.

²⁵ KRČMÁŘ, Jan, op. cit., s. 52.

²⁶ „Státní pozemkový úřad má právo vypověděné nemovitosti převzít, kdy se mu to hodí a jak to postup jeho pracovního plánu vyžaduje a jeho pracovní síly umožňují.“

²⁷ PEKAŘ. Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923, s. 28. Jak známo, Pekař byl snad nejproslulejším konzervativním kritikem první pozemkové reformy. Jeho postoje vysvětluje KALISTA, Zdeněk. *Josef Pekař*. Praha: Torst, 1994, s. 68 an.

²⁸ Srov. např. rozhodnutí Nejvyššího správního soudu Boh. F 9307/38 (3438/35) z 15. 11. 1938: „Samotným zabráním nemovitosti podle zákona č. 215/1919 nenastává již jejich právní převod (nabytí titulu podle § 424 o.z.o.) ve prospěch státu.“

1.3.2 Převzetí. Různé případy převzetí. Převzetí zamýšlené a skutečné

Jakkoli o významu převzetí panovaly na počátku pochybnosti,²⁹ nauka i praxe (ovšemže i pod vlivem jasného určení v § 26 náhradového zákona) se brzy ustálily v pojetí, že až převzetím nabývá stát k zabranému majetku vlastnického práva. Zákony o první pozemkové reformě však rozlišovaly převzetí a skutečné převzetí. Např. záborový zákon v § 12 stanovoval o převzetí a v § 13 o skutečném převzetí, náhradový zákon o skutečném převzetí v § 12, 15, 24, 47 nebo 53, o převzetí v § 27, 32, 43, 49, 60 aj. Náhradový zákon znal kromě toho ještě zamýšlené převzetí,³⁰ které se poznamenávalo do veřejných knih, ale tento institut měl pro zdejší výklad význam jen v tom, že poznámka zamýšleného převzetí byla *conditio si ne qua non* pro knihovní vklad vlastnického práva pro stát.

Je mezi převzetím a skutečným převzetím nějaký právní rozdíl? Krčmář tuto otázku při výkladu § 12 a 13 záborového zákona neřeší.³¹ Sedláček dovodil, že k převzetí dochází vkladem vlastnického práva pro stát do veřejných knih, ke skutečnému převzetí uchopením se držby a dodává: „*Skutečné převzetí může předcházeti převzetí knihovnímu, anebo naopak, lhůty ani postup nejsou předepsány.*“³² (Jakkoli je správné mínění, že časová souslednost knihovního a faktického převzetí není zákonem upravena, ukázalo se později, že Sedláčkův názor ztotožňující převzetí s vkladem do pozemkové knihy praxe nepřijala.) Pokud jde o skutečné převzetí, vyplývá z náhradového zákona, že k němu dochází uplynutím výpovědní lhůty (§ 12), popřípadě oznámením pozemkového úřadu vlastníkov, který den platí za den převzetí, pokud výpověď není potřebná (§ 15).

Zákonnou úpravu převzetí podrobně upravil náhradový zákon. Stanovil postup o několika fázích (podávaných zde se značným zjednodušením)³³ zahrnujících (1) přípravné práce, (2) oznámení pozemkového úřadu vlastníku zabraného pozemkového majetku, které nemovitosti se úřad rozhodl převzít podle svého pracovního plánu, (4) zápis poznámky zamýšleného převzetí do veřejných knih, (5) výpověď osobám hospodařícím na zabrané půdě z jiného právního důvodu než z důvodu vlastnického práva, popřípadě (6) uzavření dohody o rozsahu převzetí bez výpovědi, (7) vlastní převzetí – dobrovolným nebo nuceným (exekucním) odevzdáním,³⁴ (8) vklad vlastnického práva a (9) vyplacení náhrady.

²⁹ KRČMÁŘ, Jan, op. cit. v pozn. 24, s. 18, poukazoval, že „*vystihnouti (...) přesnou právníckou formulí, v čem pozůstává podstata »převzetí«, bude (...) věcí nauky*“.

³⁰ O zamýšleném převzetí stanovuje rovněž zák. č. 142/1947 Sb. v § 14.

³¹ KRČMÁŘ, Jan, op. cit. v pozn. 24, s. 50 an.

³² SEDLÁČEK, Jaromír. Přejímání zabrané půdy státem dle zákona náhradového. *Právník*. 1921, LX, s. 385.

³³ V podrobném přehledu ZAMOUŘIL, Bohuslav. Pozemková reforma – Převzetí zabraného majetku. In: Emil Hácha – Jiří Hoetzel – František Weyr – Karel Laštovka – Jiří Havelka et al. *Slovník veřejného práva československého. Sv. III*. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934, s. 352 an. I z tohoto díla plyne, že praxe byla dosti různorodá, místy, i pod vlivem judikatury Nejvyššího správního soudu, vycházející z příslušných zákonů relativně volně. Dokládají to mj. i konkrétní data uveřejněná in VOŽENÍLEK, Jan. *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země Česká a Moravsko-slezská*. Praha: nákl. vlastním, 1930, dokládají to i odrazy této praxe v judikatuře [srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu R I 1371/37 z 16. 3. 1938 (Váž. 16386) k dohodám o směně zabrané půdy za nezabranou].

³⁴ Nejvyšší soud v rozhodnutí Rv I 2073/35 z 21. 2. 1936 (Váž. 14982) uvádí, že skutečné převzetí nemovitosti Státním pozemkovým úřadem „*může se státi buď dobrovolným odevzdáním se strany hospodařícího držitele, nebo exekucním odebráním pozemku držiteli tomu*“.

1.4 Nabytí vlastnického práva státem

1.4.1 První pozemková reforma

Podstatná otázka je, na základě čeho a kterým okamžikem stát nabyl vlastnického práva k převzatým nemovitostem. Zákon č. 215/1919 Sb. ani zákon č. 142/1947 Sb. to výslovně neřeší. V obou se stanovuje o převzetí bez bližších podrobností. Podstatný význam však může mít úprava v zákoně č. 329/1920 Sb., zejména v § 26 a násl. Z těchto ustanovení to je zvláště § 26, který ukládá soudu, aby při splnění stanovených podmínek provedl na návrh pozemkového úřadu vklad vlastnického práva pro stát s tím, že *ex officio* budou ke dni vkladu vymazány všechna knihovní břemena a dluhy (ledaže pozemkový úřad navrhne něco jiného). K témuž dni získal stát držbu předmětných nemovitostí, práva s tím spojená, jakož i užitky, přešly naň nebezpečí a veřejnoprávní povinnosti, popř. převzatá břemena (§ 29) a dluhy státu zapsané v náhradové knize vůči vlastníku a věřitelům počaly být úročeny.

Literatura tyto úpravy vnímala jednoznačně: Sedláček uvádí: „*Pozemkový úřad po zápisu poznámky zamýšleného převzetí může žádati u soudu, aby pro stát bylo vloženo právo vlastnické. Vklad může se učiniti ihned po provedené poznámce (...). Stát, jenž nabývá tímto vkladem vlastnického práva, je v důsledku poznámky zamýšleného převzetí, když uplyne propadná lhůta k podání žaloby vlastnické, ihned úplně chráněn proti nárokům třetích osob.*“³⁵ Jinde pak s odkazem na § 26 náhradového zákona: „*Dle § 26 nabývá stát práva vlastnického vkladem jeho do knihy pozemkové. (...) Převzetí znamená knihovní vklad práva vlastnického pro československý stát, čili jinými slovy, nabytí vlastnického práva dle ustanovení záborového a (...) náhradového zákona na základě vkladu do knihy pozemkové (§ 431 obč. z.). Vlastnického práva nabývá se bez zřetele na osobu předchůdce (...). Dle obvyklé nomenklatury možno v tomto případě mluvit o nabývání originárním. Tímto rozšiřuje se ustanovení § 431 obč. z., který platí jen co do derivativních způsobů nabývacích i na originární způsoby nabývání. (...) Ke vkladu vlastnického práva vyžaduje se listiny vkladní. (...) Dle § 26 kn. ř. musí se žádost o vklad předložen býti v originále výměr Pozemkového úřadu, že stát přejímá vlastnictví k dotčeným nemovitostem.*“³⁶ Krčmář zaujal stejné stanovisko: Mezi jiné způsoby nabývací upravené v hlavě páte („*O nabytí vlastnictví odevzdáním*“) prvního oddílu druhého dílu všeobecného zákoníku občanského zařazuje s odkazem na § 425 a 436 zákoníku také „*převzetí zabrané půdy podle §§ 26 sl. zák. ze dne 8. dubna 1920 č. 320 Sb. z. a n.*“ a dodává: „*Ze souvislosti citovaných ustanovení jest vysouditi, že při převzetí zabrané půdy přejde vlastnictví na stát teprve tehdy, když se vlastnictví pro Československou republiku zapíše do knih, § 29 cit. z., srovn. i 28 cit.*“³⁷ Hartmann v komentáři knihovního zákona u § 26 náhradového zákona

³⁵ SEDLÁČEK, Jaromír, op. cit. v pozn. 32, s. 374.

³⁶ SEDLÁČEK, Jaromír, op. cit. v pozn. 21, s. 145–147. Krčmář, jak plyne z jeho rozsáhlé recenze tohoto díla, se rozcházel v názorech na zákony o první pozemkové reformě a na jejich výklad se Sedláčkem v nejednom bodě [srov. KRČMÁŘ, Jan (K.) – Sedláček, Jaromír. Pozemková reforma. *Právnick.* 1923, LXII, s. 42 an., 74 an.], citovanou Sedláčkovu pasáž však nerozporoval.

³⁷ KRČMÁŘ, Jan. *Základy přednášek. Vlastnictví. II. díl. (Vznik a zánik vlastnictví. Vlastnické žaloby. Spolu-vlastnictví.)*. Praha: Všehrd, 1924, s. 31; shodně KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské II. Práva věcná*. Praha: Všehrd, 1930, s. 168. Totéž i v druhém vydání z r. 1934, s. 174 (v obou vydáních je na náhradový zákon odkazováno chybným číslem). Ve třetím vydání z r. 1946 je text pozměněn (s. 166). Stojí za pozornost, že v tomto vydání Krčmář

odkazuje bez bližších poznámek na judikaturu, konkrétně na rozhodnutí Nejvyššího soudu R I 395/26 z 2. 7. 1926 (Váž. 6163) a R I 1195/26 z 18. 1. 1927 (Váž. 6698).³⁸ První judikát řeší otázku, zda na stát (Státní pozemkový úřad) přecházejí in natura patronátní břemena, ale otázky nabytí vlastnictví státem si nevšímá. Druhé rozhodnutí sice obsahuje instrukce, jak má knihovní soud při vkladu vlastnického práva na stát při převzetí zabraných nemovitostí postupovat, ale k otázce nabytí vlastnického práva státem se rovněž blíže nevyjadřuje.³⁹

Pro zodpovězení uvedené otázky má zásadní význam rozhodnutí Nejvyššího soudu Rv I 1098/26 z 30. 12. 1926 (Váž. 6653). Soud se k posuzovanému problému vyjádřil v právní větě závěrem: „*Stát nabývá vlastnictví ku zabrané nemovitosti převzetím od vlastníka, nikoliv teprve knihovním vkladem.*“ Právní názor blíže vyjádřil takto: „*Doložití dlužno, že stát v duchu zákona náhradového nabývá vlastnického práva převzetím pozemku od vlastníka a že netřeba teprv vkladu práva toho do knih, jenž slouží spíše jen evidenci, jako již sama poznámka záboru. Ovšem že to není vlastnictví knihovní, ale je to vlastnictví naturální, jež má stejný obsah věcný a zakládá totiž i nárok na vydání pozemku proti každému zadržovateli.*“

Že si praxe uvedený právní názor osvojila, dokládá rozhodnutí Nejvyššího soudu Rv I 2613/34 z 28. 11. 1935 (Váž. 14739), které v právní větě opakuje stanovisko, že „*stát nabývá vlastnictví k zabraným pozemkům skutečným jich převzetím*“ a podrobněji k tomu uvádí při vyvracení důvodů dovolání podaného Ministerstvem zemědělství: „*Nabyt proto Československý stát, tj. dovolatel, vlastnictví k sporným pozemkům teprve jejich převzetím a to, jak blíže doličeno v rozhodnutí čí. 6653 sb. n. s. převzetím jejich samotným, a nikoliv teprve knihovním vkladem.*“⁴⁰ K převzetí docházelo typicky dohodou o rozsahu převzetí,⁴¹ v praxi označovanou jako „*protokol o rozsahu převzetí půdy*“,⁴² výjimečně exekučně.

odkazuje na judikaturu ohledně přídělu a komentuje ji slovy „*zastává se mínění, že vlastnictví přechází rozhodnutím Pozemkového úřadu*“, pokud však jde o nabytí vlastnického práva státem, judikaturu Nejvyššího soudu přechází a opakuje své tvrzení z dřívějších vydání.

³⁸ HARTMANN, Antonín. *Obecný knihovní zákon s předpisy knihovního práva. Katastrální zákon*. 2. vydání. Praha: Československý kompas, 1934, s. 699 an.

³⁹ „*Jedinou podmínkou vkladu vlastnického práva Čs. státu na zabraný majetek jest, by zamýšlené převzetí bylo v knihách poznamenáno. Knihovní soudce jest obmezen pouze na zkoumání formálně právní otázky, zda knihovní stav neodporuje knihovní žádosti, nemůže se však pouštět do otázky materiálně právní, zda knihovní stav se srovnává se stavem právním. Ku vkladu vlastnického práva pro stát se nevyžaduje, by byli všichni oprávnění uspokojeni podle § 47–52 a 60–70 náhr. zák.*“

⁴⁰ Na rozhodnutí Váž. 6653 odkazuje Nejvyšší soud rovněž v rozhodnutích Rv I 2037/35 z 21. 2. 1936 (Váž. 14982) a Rv II 973/34 z 11. 11. 1936 (Váž. 15589).

⁴¹ Sám předseda Státního pozemkového úřadu uvádí: „*Až na nepatrný počet případů stanoví se rozsah půdy pro převzetí dohodou s vlastníkem.*“ VOŽENÍLEK, Jan, op. cit. v pozn. 33, s. 18.

⁴² Srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. Rv I 1012/28 z 21. 11. 1929 (Váž. 9391) nebo výše citované rozhodnutí Váž. 14739. ZAMOURLIL, Bohuslav, op. cit. v pozn. 33, s. 359, popisuje praktické provádění následně: „*Dobrovolně odevzdání hospodařící osobou a převzetí státem děje se protokolem sepsaným při zemědělské půdě na dvoře nebo statku, při lesní půdě u ředitelství velkostatku, k nimž půda hospodářsky patří. Protokol obsahuje prohlášení obou stran, že jedna z nich držbu pozemku odevzdává a druhá přejímá. Je-li odevzdávající osobou vlastník sám, odevzdává a stát od něho přejímá i vlastnictví. Současně upravují se srovnalou vůli stran i jiné právní poměry (...)*“. Tato praxe se uplatňovala i při provádění revize první pozemkové reformy.

1.4.2 Revize první pozemkové reformy

Bylo již uvedeno (sub 1.1.), že revize pozemkové reformy upravená právními předpisy z let 1947–1948 vycházela, pokud jde o právní skutečnosti, jimiž se zakládá vlastnické právo státu, z dosavadní právní úpravy, obsažené zejména v zákonech záborovém a náhradovém. Vyplyvá to i z dobové literatury.⁴³ Samotná revize proběhla v letech 1948–1949 (ustavující schůze revizní komise byla svolána na 14. 1. 1948),⁴⁴ některé jednotlivé případy byly ukončeny v roce 1951.⁴⁵

Publikovaná judikatura k zákonu č. 142/1947 Sb. je sporadická (R 120/49, R 55/51, R14/58) a nevztahuje se k otázce nabytí vlastnictví státem. Lze však vycházet z toho, že – právě vzhledem k pojetí zákona č. 142/1947 Sb. vycházejícího koncepčně ze zákona č. 215/1919 Sb. a zákona č. 329/1920 Sb. – pokud stát nabýval nemovitosti při provádění revize první pozemkové reformy, nabýval je na základě stejných právních skutečností, jaké se uplatnily při provádění samotné první pozemkové reformy.

Zvláště pokud jde o převzetí, dotvrzuje to i dobová literatura. V obsáhlé publikaci o revizi první pozemkové reformy čteme: „*Stát nabývá vlastnictví ke zbytkovému statku jeho převzetím. Poněvadž pro převzetí platí přiměřeně ustanovení náhradového zákona, bude vzhledem k ust. §§ 26 až 29 n. z. pokládati přechod vlastnického práva na stát za dokonaný teprve zápisem vlastnického práva pro Československou republiku do veřejných knih (Srv. Krčmář, Právo občanské, Práva věcná, 1946, str. 166). Avšak z ustanovení § 29 n.z., že dnem, který následuje po posledním dni lhůty výpovědní (nebylo-li dohodou jinak stanoveno) přecházejí na stát užitky a povinnosti veřejnoprávní i soukromoprávní spojené s držbou převzatých nemovitostí, jest mítí za to, že tímto okamžikem přešla na stát vlastnická držba (naturální vlastnictví). Princip naturálního vlastnictví, tj. zásada, že vlastnictví k nemovitostem zapsaným ve veřejných knihách se nabývá bez knihovního zápisu, není zákonům o první pozemkové reformě cizí. Pokud jde o přechod vlastnictví na stát, svědčí o tom § 28 n.z., podle něhož může býti právo vlastnické k převzatému zabranému majetku převedeno i bez knihovního zápisu na stát přímo na nabyvatele úřadem označené (přídělce). Rovněž přídělce »nabývá vlastnictví již rozhodnutím o přídělu a nikoliv teprve vkladem práva vlastnického« (srv. rozh. NS z 3. 11. 1932, č. R I 819/32).*“^{46,47}

⁴³ NOVÝ, Josef. Revize první pozemkové reformy a zbytkové statky. *Právní prakse*. 1947, XI, s. 226 an.; NOVÝ, Josef. Zákon o revizi první pozemkové reformy a jeho provádění. *Právní prakse*. 1948, XII, s. 117 an. (zvláště výklad o převzetí na s. 129–132).

⁴⁴ Instruktivní pro představu o provádění revize první pozemkové reformy je výběr z dokumentace vztahující se k revizi in JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel. *Katolická církev a pozemková reforma 1945–1948*. Dokumentace. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Doplněk, 1995, kde jsou mj. publikovány knihovní žádosti a zápisy (protokoly) o převzetí majetku.

⁴⁵ LACINA, Vlastislav. In: Milan Otáhal, op. cit. v pozn. 19, s. 229.

⁴⁶ MICHL, Jaroslav – NOVÝ, Josef – PETRŮV, František. *Revize první pozemkové reformy*. Praha: Orbis, 1948, s. 212. (V závěru citované partie se odkazuje na rozhodnutí, které pod uvedenou sp. zn. neexistuje a ani 3. 11. 1932 nebylo vydáno rozhodnutí s výrokem uváděným spoluautory citované publikace. V předválečné době však byl obdobných judikátů vydán větší počet – některá z nich se uvádí v pozn. 78 – a i současná rozhodovací praxe uvedený názor přijala. Srov. např. právní větu rozsudku Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2367/2002 z 15. 4. 2004: „K přechodu vlastnictví přídělem podle zákona č. 81/1920 Sb., o přídělu zabrané půdy (přídělový zákon) docházelo již rozhodnutím pozemkového úřadu, intabulace nebylo třeba.“)

⁴⁷ Autoři citovaného textu se dopustili nepřesnosti rovněž při odkazu na § 29 náhradového zákona, jehož obsah je jiný, než autoři uvádějí, a tudíž nemá význam pro zodpovězení otázky, kdy státu nebo přídělci vzniklo naturální vlastnictví.

1.5 Naturální vlastnictví

Viděli jsme na rozhodnutích Nejvyššího soudu Váž. 6653 a Váž. 14739, že právní praxe dospěla k závěru, že stát při realizaci první pozemkové reformy nabyl naturálního vlastnictví již okamžikem faktického převzetí zabraných nemovitostí. Následující text nesleduje myšlenku, že by pojem naturálního vlastnictví měl být obnoven a zaveden do aktuálního právního pojmosloví. Vzhledem k dobovým reáliím je však namístě jej blíže osvětlit. Z dalšího výkladu bude zřejmé, že naturální vlastnictví není vlastnictvím nižšího řádu, ale že jde, má-li být k němu vůbec přičiněno nějaké epitethon, o skutečné vlastnictví a že naturálnímu vlastníku náleží plnohodnotné vlastnické právo.

Doktrína o bipartici vlastnictví naturálního (přírozeného, neúplného) a tabulárního (knihovního, úplného) se projevila v souvislosti s institucí pozemkových knih a evidence věcných práv nadané materiální publicitou.⁴⁸ Tak tomu bylo i v našem právu do 1. 1. 1951. Základ najdeme v Randově stati z roku 1864;⁴⁹ výklad Randa posléze přenesl do své monografie o vlastnickém právu.⁵⁰ Randa poukázal na mylnost rozšířené představy „že práva vlastnického k nemovitým věcem nelze vůbec jiným způsobem nabytí, leč zápisem do veřejných knih, – a nejinak pozbytí, leč výmazem z knih těchto“.⁵¹ Vytkl nej-různější případy originárního (okupace, expropriace, vydržení) i derivativního (dědění) nabytí vlastnického práva, kdy k vzniku vlastnictví stačí novému vlastníku titul, a zdů-raznil, že jen v případech singulární sukcese mezi živými a singulární sukcese pro případ smrti (odkazem) se nabývá vlastnické právo jen zápisem do veřejných knih. Randa také připomenul, že osoba, která nabude pozemků originárně nebo děděním, „s nimi n e o b m e z e n ě n a k l á d a t i m ů ž e . P r á v n í m o ž n o s t n e o b m e z e n ě h o n a k l á d á n í v ě c í n ě j a k o u t v o ř í a l e o b s a h p r á v a v l a s t n i c k ě h o“.⁵² Poměr naturálního a tabulárního vlastnictví vysvětlil Randa takto: „Jediné vlastník n a t u r á l n í m ů ž e v y k o n á v a t i o b s a h p r á v a v l a s t n i c k ě h o v § § 354 a 362 zák. vymě-řený; m ů ž e t o t i ž v ě c i d l e l i b o s t i u ž í t í , j i z u ž í t í , a n o i z m a ř í t í . A v š a k , n e n í - l i v k n i h á c h z a v l a s t n í k a z a p s á n , n e m ů ž e j e d n a k s e s t a t k e m k n i h o v n ě d i s p o n o v a t i , j e d n a k j e s t p r á v o j e h o v y d á n o v n e b e z p e č í n a p r o t i t ř e t í m o s o b á m , j e ž t o j e d n a j í m a j í c e d ů v ě r u v d o s a d a n í (t ř e b a m a t e r i á l n ě n e p r á v ý) s t a v k n i h o v n í .“⁵³

Toto pojetí, podle něhož se naturální vlastnictví nabývá platným titulem a zpravidla také fyzickou držbou,⁵⁴ přijala právní nauka⁵⁵ a přijala ji také právní praxe.⁵⁶

⁴⁸ V soudobé literatuře o naturálním a tabulárním vlastnictví např. PETR, Bohuslav. *Nabývání vlastnictví originálním způsobem*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 86.

⁴⁹ RANDA, Antonín. *Vlastnictví přírozené a knihovní v ob. zákoníku občanském*. *Právník*. 1864, III, s. 145 an.

⁵⁰ Např. RANDA, Antonín. *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*. Praha: E. Grégr, 1871, s. 115 an. nebo RANDA, Antonín – KASANDA, Vojtěch. *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*. 7. vydání. Praha: Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění, 1922, s. 194 an.

⁵¹ RANDA, Antonín – KASANDA, Vojtěch, op. cit., s. 194.

⁵² Ibidem, s. 194 an.

⁵³ Ibidem, s. 202.

⁵⁴ Tak Nejvyšší soud v rozhodnutí R I 1103/25 z 13. 1. 1926. RANDA, Antonín (op. cit. v pozn. 14, s. 116) případně podotýká, že naturálního vlastnictví lze nabýt i bez fyzické držby, jak ukazuje na příkladu nabytí ostrovů státem.

⁵⁵ Srov. např. KRČMÁŘ, Jan, op. cit. v pozn. 10 (2. vydání), s. 166, 236 an., SEDLÁČEK, Jaromír, op. cit. v pozn. 9, s. 321 an.; ROUČEK, František, op. cit. v pozn. 10, s. 505 an.

⁵⁶ Kromě výše citovaných rozhodnutí Nejvyššího soudu lze poukázat např. na Rv II 637/26 z 12. 7. 1927 (Váž. 7216), kde se mj. mluví: „Nevyžaduje se, by žalobce, jehož nemovitost byla dolováním poškozena, byl též knihovním vlastníkem (...) je podle občanského práva přípustno i naturální vlastnictví neúplné na rozdíl od knihovního

Převzetí představovalo při provádění první pozemkové reformy a její revize základní právní institut, s využitím kterého stát nabýval vlastnického práva k zabranému majetku, ať již za tím účelem, aby jej dále přidělil do vlastnictví, anebo aby si převzatý majetek ponechal pro účely všeobecně prospěšné, nebo jej přidělil do pachtu. Tento institut byl ze své povahy veřejnoprávní, stát převzatý majetek nabýval originárně, nevstupoval tudíž do práv a povinností dosavadního vlastníka. Rozhodovací praxe dospěla k závěru, že stát nabyl vlastnictví zabraného majetku již jeho převzetím od dosavadního vlastníka s tím, že u nemovitostí evidovaných v pozemkové knize, popřípadě jiných veřejných knihách, založil vklad vlastnického práva pro Československý stát ochranu vlastnictví již nabytého prostředky knihovního práva a možnost s tímto vlastnictvím knihovně disponovat.

Podobně, šlo-li o nemovitosti, které nejsou v pozemkové knize zapsány, nebyl vznik vlastnického práva státu vázán na uložení listiny u soudu, respektive na soudní prohlášení, že se k uložení listiny přivoluje (§ 434 všeobecného zákoníku občanského).

1.6 Vyvlastnění

Jak záborový zákon (§ 14), tak zákon o revizi první pozemkové reformy (§ 1 odst. 3, § 17) počítají také s vyvlastněním mimo zábor a mimo revizi z důvodů formulovaných shodně v záborovém zákoně i v § 1 odst. 3 zákona č. 142/1947 Sb. slovy: „*je-li místní potřeba půdy naléhavá a nestačí-li pozemky zabrané, anebo žádá-li toho obecné blaho*“. Druhý z těchto zákonů odkázal v § 17 na přiměřenou platnost příslušných předpisů (tj. ustanovení) záborového zákona a zákonů jej doplňujících mj. i pro řízení o vyvlastnění půdy podle § 1 odst. 3. Obtíž je v tom, že zákony vztahující se k první pozemkové reformě a její revizi neobsahují, vyjma již citovaná ustanovení, podrobnější pravidla.⁵⁷ Ještě větší obtíž pak je v tom, že v rozhodné době neplatila na území dnešní České republiky až na § 365 všeobecného zákoníku občanského jednotná úprava vyvlastnění.

Tyto těžkosti se projevují i při řešení otázky nabytí vlastnického práva státem při vyvlastnění podle zákona č. 215/1919 Sb. a zákona č. 142/1947 Sb., které o tom mlčely. Lze se snad ztotožnit s jednotným a dlouhodobě ustáleným názorem dobové nauky, že expropriant nabyl vlastnického práva k předmětu vyvlastnění originárně, a to zaplacením náhrady (*in eventum* uložení náhrady do soudní úschovy, pokud vyvlastňovaný náhradu odmítl přijmout)⁵⁸ po vydání expropriačního rozhodnutí. Zda se tento názor uplatnil i v aplikační praxi, by muselo potvrdit zkoumání kazuistiky.⁵⁹ V rozhodnutích

úplného (...),“ Rv I 2056/33 ze 7. 12. 1933 (Váž. 13091), jehož právní věta uvádí: „*Jen naturální vlastník může vykonávat obsah práva vlastnického, jak jest vymezen v §§ 354 a 362 obč. zák., a může také propůjčiti jinému právo užívání nebo požívání.*“ Z poválečného období srov. např. Rv II 70/47 z 25. 6. 1947 (č. 262), jehož právní věta uvádí: „*Konfiskací zemědělského majetku (...) nabývá Československý stát ze zákona naturálního vlastnického práva ke zkonfiskovanému majetku.*“ Dále např. Rv I 56/48 z 30. 6. 1948 (č. 490), kde Nejvyšší soud uvádí: „*Je proto správný právní závěr odvolacího soudu, že žalobkyně je naturální vlastnící sporného zámku. Toto naturální vlastnictví opravňuje vlastníci k souzené žalobě, neboť jen naturální vlastník může vykonávat obsah vlastnického práva, jak je vymezen v §§ 354 a 362 obč. zák.*“ Bylo by možné uvádět i další příklady.

⁵⁷ Jen náhradový zákon stanovil v § 9, že poznámka zamýšleného převzetí působí mj. i jako poznámka vyvlastnění (ze souvislosti tomu lze patrně rozumět tak, že jde o poznámku zahájení expropriačního řízení).

⁵⁸ K tomu souhlasně RANDA, Antonín. O expropriaci (vyvlastnění) § 365. *Právník*. 1870, IX, s. 39; PRAŽÁK, Georg. *Das Recht der Enteignung in Österreich*. Prag: H. Mercy, 1877, s. 49; MAYR, Robert. *Soustava občanského práva. II. Práva věcná*. Brno: Barvič & Novotný, 1924, s. 87; SEDLÁČEK, Jaromír, op. cit. v pozn. 9, s. 147; KRČMÁŘ, Jan, op. cit. v pozn. 10 (3. vydání), s. 165.

našich vysokých soudů z rozhodné doby se mi nepodařilo dohledat žádné, které by uvedenou otázku meritorně řešilo. Nepřímo však shodný přístup, jaký vyplývá z dobové literatury, zdá se, potvrzuje R I 707/27 z 9. 8. 1927 (Váž. 7233) poukazující na existenci zvláštních právních pravidel stanovených pro vypořádání přejímací ceny při převzetí nemovitostí a na to, že vzhledem k těmto pravidlům nelze analogicky aplikovat ustanovení o expropiaci.⁶⁰

Pokud jde o období po zrušení všeobecného zákoníku občanského, platila pro vyvlastnění obecná úprava nejprve v § 108 a 114 občanského zákoníku z roku 1950. První z obou ustanovení ukládalo vlastníku snášet odnětí vlastnictví v obecném zájmu jen po provedeném řízení (aniž se zde nařizuje něco o náhradě), druhé pak stanovovalo, že při nabytí vlastnického práva úředním výrokem přechází vlastnictví „*výrokem soudu, úřadu nebo orgánu veřejné správy*“. Třebaže speciální zákonné úpravy – např. zákon. č. 280/1949 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí (§ 20), nebo zákon č. 87/1958 Sb., o stavebním řádu (§ 18 až 22), o náhradě za vyvlastnění stanovovaly, poskytnutí náhrady zpravidla již nebylo podmínkou přechodu vlastnictví na exproprianta.⁶¹ Totéž platilo po derogaci občanského zákoníku z roku 1950, kdy byla příslušná obecná úprava zařazena do § 11 odst. 2 hospodářského zákoníku, kde se stanovilo: „*Nabytí věc do socialistického společenského vlastnictví rozhodnutím státního orgánu lze jen v případech stanovených zákonem. Vlastnictví přechází dnem určeným v rozhodnutí, a není-li určen, dnem právní moci rozhodnutí.*“. Konkrétní postup pro vyvlastnění upravovaly jednotlivé zákony z oboru správního práva, např. zákon č. 50/1976 Sb., stavební zákon (§ 112 až 114) a další.

Pro vyvlastnění podle § 14 zákona č. 215/1919 Sb. nebo podle § 1 odst. 3 zákona č. 142/1947 Sb. platila v rozsahu těmito zákony neřešeném všeobecná právní pravidla pro vyvlastnění, zvláště § 365 všeobecného zákoníku občanského, mj. tedy podle všeho i zásada, že k nabytí vlastnictví k vyvlastňovanému majetku expropriantem došlo vypořádáním náhrady za tento majetek. Po zrušení všeobecného občanského zákoníku přecházelo vlastnictví na exproprianta zpravidla právní mocí rozhodnutí o vyvlastnění.

Zápis vlastnického práva pro exproprianta do veřejných knih neměl na vznik vlastnického práva vliv. Totéž platí ohledně uložení listiny u soudu, respektive soudního prohlášení přivolujícího k uložení listiny, šlo-li o nemovitosti, které nejsou v pozemkové knize zapsány (§ 434 všeobecného zákoníku občanského).

⁵⁹ Že k vyvlastnění docházelo, je patrné např. z konečného rozhodnutí Ministerstva zemědělství o revizi první pozemkové reformy na majetku arcibiskupství olomouckého (výrok sub II.) publikovaného in JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel, op. cit. v pozn. 44, s. 397 an.

⁶⁰ „*Pravda, že v jiných zákonech vyvlastňovacích, tak zejména v zákoně čís. 30/1878, upravujícím vyvlastnění k účelům železničním, jest nařízeno, by přejímací cena (odškodnění) byla složena před uvedením v držbu vyvlastněné nemovitosti. Avšak zákon náhradový takového předpisu nemá a to z dobrých důvodů, neboť v řízení o pozemkové reformě jest přejímatelem stát, jenž zajistě jest za přejímací cenu každému dostatečnou zárukou, takže vyvlastněný nemusí mít obavy, že by se mu jí nedostalo. Nelze tedy oněch jiných vyvlastňovacích zákonů zde obdobně použití, nehledíc ani k tomu, že tu není mezery, již se vyžaduje k obdobnému použití jiných zákonů. Není tu mezery, neboť není pravda, že zákon náhradový neurčil dobu, kdy se má přejímací cena platit, pokud se týče vypořádání a jak, neboť, co se zvláště týče přebytku připadajícího vlastníku, není předepsána výplata, nýbrž Státní pozemkový úřad může podle své vůle zapsati sumu tu do náhradové knihy.*“

⁶¹ Např. v rozhodnutí Krajského soudu v Praze sp. zn. 18 Co 242/56 z 2. 5. 1956 (R 5/57) se uvádí: „*Soud rozhodující k žádosti vyvlastnitelů o zápisu vlastnického práva do pozemkové knihy může zkoumat jen to, zda vyvlastnitel byl uveden do držby vyvlastňované nemovitosti výměrem okresního národního výboru, nikoliv i to, zda byla vyplacena vyvlastňovací náhrada.*“

2. DRUHÁ POZEMKOVÁ REFORMA

2.1 Přehled

Druhá (v dobové terminologii »nová«⁶²) pozemková reforma byla upravena zákonem č. 46/1948 Sb. (novelizován pod č. 88/1950 Sb.), o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě) a navazujícími právními předpisy, jako byly zákon č. 43/1948 Sb., o zemědělském úvěru, zákon č. 47/1948 Sb., o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků (scelovací zákon), zákon č. 48/1948 Sb., o zemědělské dani, vládní nařízení č. 6/1949 Sb., o zemědělské výrobě podle smlouvy, vládní nařízení č. 7/1949 Sb., o výkupu a dodávce zemědělských výrobků podle smlouvy a zákon č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech, který se však již odděluje od konceptu pozemkové reformy a náleží k další etapě tzv. socializace zemědělství.

Druhá pozemková reforma proběhla paralelně s revizí první pozemkové reformy v letech 1948 a zvláště 1949, opět – jako při revizi – s dozvuky v pozdějších letech. Její kvalitní rozsáhlejší odborné literární a právnícké zpracování zatím chybí.⁶³ To však nemá zásadní význam pro zodpovězení zadané otázky.

2.2 Přejedání vlastnického práva na stát

Zákon č. 46/1948 Sb. provedl zásady formulované Hradeckým programem ze 4. 4. 1947 [tam vyjádřená zásada „*půda patří těm, kdož na ní pracují*“ byla zapracována do textu zákona (§ 1 odst. 1)]. Zákon stanovil nucený výkup půdy, respektive (§ 1 odst. 8) nemovitostí i s právy, která jsou spojena s jejich vlastnictvím, a to v zásadě tak, aby výkonnému zemědělci bylo ponecháno nanejvýš 50 ha pozemkového vlastnictví, přičemž půda označená jako spekulativní (§ 1 odst. 3), tedy pozemkové vlastnictví, které vlastník nabyt koupí a od nabytí na něm nepracoval, podléhala nucenému výkupu zcela nad výměru 1 ha.

Výkup se děl za cenu stanovenou v § 9 zákona č. 46/1948 Sb. postupem upraveným v § 10. Nemovitý majetek vykupoval stát za součinnosti s místními rolnickými komisemi a místními sdruženími *Jednotného svazu zemědělců*, které na vlastníky měly působit, aby se o výkupu dohodli. Došlo-li k dohodě, podléhala schválení místním národním výborem; ten, pokud dohodu schválil, ji předložil okresnímu výboru, jenž vydal výměr o výkupu. Nedošlo-li k dohodě, anebo neschválil-li ji místní národní výbor, rozhodl o výkupu okresní národní výbor. V případě, že okresní národní výbor vydal výměr o výkupu, nebo rozhodl-li, že se půda vykupuje, podal soudu knihovní žádost, aby provedení

⁶² Zákon je nazván jako zákon o nové pozemkové reformě; tento název samozřejmě respektují i novější legislativní texty (např. zák. č. 172/1991 Sb. v § 2a, č. 229/1991 Sb. v § 6 nebo 32 nebo zák. č. 428/2012 Sb. v § 5).

⁶³ Ze starší literatury jsou nejvýznamnější SOUKUP, Tomáš – PETRŮV, František. *Zákon o nové pozemkové reformě*. Praha: Orbis, 1948 a MACHAČKA, Josef – SEMRÁD, Jan. *O nové pozemkové reformě*. Praha: Brázda, 1949. Dále např. MICHL, Jaroslav, op. cit. v pozn. 46, s. 62 an.; KNAPP, Viktor et al. *Učebnice občanského a rodinného práva*. I. 2. vydání. Praha: Orbis, 1955, s. 325 an.; LACINA, Vlastislav. In: Milan Otáhal, op. cit. v pozn. 19, s. 240–241, FÁBRY, Valér. Pozemková reforma v Československu. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. 1961, VII, supplementum č. 2, s. 5 an.; FÁBRY, Valér, op. cit. v pozn. 19, s. 40 an. Z novější např. KUKLÍK, Jan. *Znárodně Československo*. Praha: Auditorium, 2010, s. 98; MUNKOVÁ, Michaela. Konfiskace pozemkového majetku církví mezi léty 1945 a 1948. In: Jaroslav Rokoský – Libor Svoboda. *Kolektivizace v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013, s. 85. Veskrze jde, vyjma Fábryho článku v AUC – Iuridica, o kratší texty, z nichž žádný se právním podmínkám vzniku vlastnického práva státu blíže nevěnuje.

výkupu bylo poznamenáno v pozemkové knize. To mělo pro nabytí vlastnického práva státem zásadní význam, protože § 10 odst. 3 zákona č. 46/1948 Sb. stanovil, že „*poznámka provedení výkupu (...) v pozemkové knize má účinky přechodu vlastnictví k vykoupené půdě na československý stát*“.⁶⁴

Ustanovení § 10 odst. 3 citovaného zákona však zavedlo odchylku od § 434 všeobecného zákoníku občanského, pokud jde o nemovitosti, které nebyly v pozemkové knize zapsány. V tom případě se nevyžadovalo uložení příslušné listiny u soudu: výkup se vyhlásil vyhláškou okresního národního výboru na jeho úřední desce. Dnem vyhlášení vyhlášky přešlo vlastnictví k vykoupěným nemovitostem na stát. Totéž platilo i v případě, nebyl-li soulad mezi stavem skutečným a knihovním.⁶⁵

Popsaná zákonná úprava se odrážela v rozhodovací praxi. Např. rozhodnutí Krajského soudu v Praze R XIV 120/49 z 21. 7. 1949 (R 98/50) připouští možnost zápisu poznámky provedení výkupu i na část knihovního tělesa. Krajský soud v Liberci pod sp. zn. R III 425/49 (R 259/50) rozhodl 13. 12. 1949, že k zápisu poznámky o provedení výkupu půdy stačí pouhá žádost okresního národního výboru, aniž je třeba k žádosti připojovat pravomocný výměr téhož orgánu o výkupu. Opačně však rozhodl Krajský soud v Bratislavě pod sp. zn. 13 Ok 198/52 z 28. 1. 1953 (R 106/53). Podle rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích 6 Ok 157/52 z 21. 7. 1952 (R 9/53) nelze vést na nemovitosti, ohledně nichž byla provedena poznámka výkupu, exekuci pro pohledávku za původním vlastníkem.

Právní stav, který byl v době přijetí zákona č. 46/1948 Sb., změnil občanský zákoník z roku 1950. S účinností od 1. 1. 1951 pozbyly zápisy do pozemkové nebo železniční knihy konstitutivní význam. Občanský zákoník z roku 1950 zavedl právní pravidlo, že se vlastnictví k věcem jednotlivě určeným převádí už samou smlouvou (§ 111) a že v případech, „v kterých tak zákon stanoví, přechází vlastnictví (...) výrokem úřadu nebo orgánu veřejné správy“. S odkazem na přechodné ustanovení zákoníku (§ 562) a tam stanovenou nepravou retroaktivitu dovedl Nejvyšší soud v rozhodnutí Cz 90/55 z 21. 4. 1955 (R 68/55), že „*Dňom 1. januára 1951 treba pokladať so zreteľom na novú úpravu prevodu vlastníckeho práva nehnuteľností a na význam pozemkoknižných zápisov pre vznik vlastníckeho práva podľa občianskeho zákonníka za zrušené aj ustanovenia § 10 ods. 3 veta prvá zák. č. 46/1948 Zb. o novej pozemkovej reforme. Prechod vlastníckeho práva v dôsledku výkupu je podľa terajšieho právneho stavu dokonaný už právoplatnosťou výmeru o výkupe (§ 114 obč. zák. a v prechodných vzťahoch § 562 obč. zák.)*“.⁶⁶

⁶⁴ K tomu SOUKUP, Tomáš – PETRŮV, František, op. cit., s. 96.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ V odůvodnění citovaného rozhodnutí se uvádí: „*Podľa § 1 ods. 3 zák. č. 46/1948 Zb. vykúpi štát pôdu slúžiacu pôdohospodárskej výrobe, na ktorej vlastníci trvale nepracujú, alebo ktorá je vo vlastníctve právnických osôb – výjimkou osôb uvedených v § 2, medzi ktoré Rím. kat. cirkev vo Vranove nepatrí. Vlastníkovi sa na jeho žiadosť ponechá pôda vo výmere 1 ha. Okolnosť, že k výkupu pôdy Rím. kat. cirkvi vo Vranove došlo, bola zistená výmerom o výkupe a jeho obsah zdal by a nasvedčovať tomu, že sa výkup stal v rozsahu vyššie uvedenom – s ponechaním len 1 ha cirkvi – a že teda nebola použitá možnosť ponechania viac pôdy podľa poslednej vety § 1 ods. 3 cit. zák. Vyvlastnená plocha však presahuje 1 ha a podľa údajov kultúry v pozemkovej knihe – roľa a lúka – ide o pôdu slúžiacu pôdohospodárskej výrobe v zmysle § 1 ods. 1 zák. č. 46/1948 Zb. Pri tomto stave procesných údajov a dôkazného materiálu krajský súd sa nemohol spokojiť len s tým, že poukázal na nezhodu čísla pozkn. vložky a parc. čísel vo výmeroch o vyvlastnení a o výkupe, ale mal predmet výkupu objasniť vyžiadáním si spisov ONV o výkupe, lebo parcelné čísla nie sú jediným identifikačným prostriedkom nehnuteľnosti a môžu byť v nich zmeny, odchýlky, poprípade i mýlky. To, že v pozemkovej knihe boli vyvlastnené nehnuteľnosti v čase ich vyvlastnenie*

Právní úprava druhé pozemkové reformy provedená zákonem č. 46/1948 Sb. opus-tila bipartici nabývacích titulů pro stát (převzetí a vyvlastnění), na nichž stavěla první pozemková reforma a její revize. Zákon č. 46/1946 Sb. zavedl jednotnou úpravu výkupu, přičemž titulem byla v případě dobrovolného výkupu dohoda s vlastníkem vykupova- né půdy schválená místním národním výborem a výměr o výkupu vydaný okresním národním výborem, v případě nuceného výkupu pak rozhodnutí okresního národního výboru o výkupu. Modem nabytí vlastnického práva pro stát bylo poznamenání výkupu v pozemkové knize. V případě, že byly předmětem výkupu nemovitosti neevidované v pozemkové knize, představovalo tento modus vyhlášení výkupu vyhláškou okresního národního výboru na úřední desce.

Takto upravený mechanismus nabývání vlastnického práva k vykupované půdě pro stát změnil občanský zákoník č. 141/1950 Sb. Ode dne nabytí jeho účinnosti, tj. od 1. 1. 1951, vzniklo vlastnické právo státu dnem právní moci výměru o výkupu (dnem právní moci rozhodnutí o výkupu).

3. PRVNÍ POZEMKOVÁ REFORMA (JEJÍ REVIZE) A DRUHÁ POZEMKOVÁ REFORMA V NOVODOBÉ JUDIKATUŘE

Jakousi předeheru k problematice aktuálních přesahů problematiky spojené s naby- váním vlastnického práva státem v souvislosti s pozemkovými reformami představuje *správa o rozhodovaní súdov vo veciach vlastnického práva k nehnuteľnostiam* Cpj 69/83 z 30. 3. 1982, projednaná a schválená občanskoprávním kolegiem Nejvyššího soudu SSR.⁶⁷ Uvedená zpráva, která však řešila nabytí vlastnického práva k nemovitostem občany, se dotkla i nabývacích titulů vzniklých při provádění pozemkových reforem, dospívá k závěru: pokud byl nabývací titul perfektní, ale vlastnické právo nebylo do pozemkové knihy zapsáno, přestože vklad byl hmotněprávní podmínkou vzniku vlastnictví, staly se smlouva nebo jiný titul (zpráva výslovně zmiňuje přídělové listiny, pokud se u nich vyžadoval zápis do pozemkové knihy; z publikované kazuistiky je zřejmé, že jde o pří- dělové listiny vydané na základě zákona č. 46/1948 Sb.) účinnými 1. 1. 1951.⁶⁸ V podstatě tu byl zopakován právní názor vyjádřený dříve ve výše citovaném R 68/1955.

Problematika vzniku vlastnického práva k nemovitostem na základě zákonných úprav pozemkových reforem se stala aktuální v důsledku přijetí zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě

písané na Rím. kat cirkev vo Vranove, nie je už teraz samo osebe rozhodné. Je síce pravda, že podľa § 10 ods. 3 veta prvá zák. č. 46/1948 Zb. vlastníctvo vykúpenej pôdy prechádza na štát pozemnoknižnou poznámkou vykona- ného výkupu. Treba však uvážiť, že tento zákon so zreteľom na čas jeho vstúpenia v platnosť (14. apríl 1948) počítal ešte dotyčne prechodu vlastníckeho práva nehnuteľností s intabulačným princípom hoci už aj sám usta- novením § 10 ods. 3 veta druhá ustanovuje v istých prípadoch prechod vlastníckeho práva vykúpených nehu- teľností na štát aj bez pozemnoknižnej poznámky. Avšak po zásadne novej úprave prevodu vlastníckeho práva nehnuteľností a významu pozemnoknižných zápisov pre vznik vlastníckeho práva občianským zákonníkom (§§ 111 a 112 obč. zák.) treba pokladať v zmysle § 568 ods. 1 obč. zák. za zrušený aj predpis spomenutého § 10 ods. 3 zák. č. 46/1948 Zb., takže podľa terajšieho právneho stavu prechod vlastníckeho práva v dôsledku výkupu je dokonaný už právoplatnou výmeru o výkupe (§ 114 obč. zák. a v prechodných vzťahoch § 562 obč. zák.).“

⁶⁷ Nejvyšší soud ČSSR, Nejvyšší soud ČSR a Nejvyšší soud SSR o občanském soudním řízení a o řízení před státním notářstvem. IV. In: *Sborník stanovisek, zpráv o rozhodování soudů a soudních rozhodnutí Nejvyšších soudů ČSSR, ČSR a SSR 1970–1983. Část první*. Praha: Nejvyšší soud ČSSR – SEVT, 1986, s. 156 an.

⁶⁸ Ibidem, s. 158.

vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku (dále též »zákon o půdě«). Tento zákon v § 32 odst. 1 stanovil, že se ode dne jeho účinnosti (24. 6. 1991) vylučuje použitelnost zákonů o pozemkových reformách (tj. zák. č. 215/1919 Sb., o zabránění velkého majetku pozemkového, ve znění pozdějších předpisů, zák. č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy, ve znění pozdějších předpisů, a zák. č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě).

Zákon o půdě stanovil v § 6, že oprávněným osobám budou vydány nemovitosti, které přešly v době od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990 na stát nebo na jinou právnickou osobu mj. i v důsledku odnětí bez náhrady postupem podle zákona č. 142/1947 Sb. nebo podle zákona č. 46/1948 Sb. Ve zvláštním ustanovení § 32 odst. 1 pak též zákon stanovil, že *„za okamžik přechodu na stát nebo jinou právnickou osobu postupem podle zákona č. 142/1947 Sb. se považuje den faktického převzetí nemovitostí státem nebo jinou právnickou osobou“*.⁶⁹ Tím však zákon č. 229/1991 Sb. nezaložil nové zvláštní právní pravidlo, které by neplatilo mimo věcnou působnost zákona, nýbrž výslovným zákonným ustanovením vyjádřil, k čemu historicky dospěla judikatura (srov. citovaná rozhodnutí Váž. 6653 a Váž. 14739) i literatura.⁷⁰

Úprava v zákoně o půdě, ale i v dalších zákonech restituční povahy, iniciovala vznik judikatury řešící otázku přechodu vlastnického práva na stát v souvislosti s právními úpravami pozemkových reforem. Z rešerše závěrů, k nimž judikatura dospěla,⁷¹ vyplývá následující:

Nálezem Pl. ÚS 1/95 z 16. 6. 1995 zrušil Ústavní soud v zákoně č. 229/1991 Sb. § 32 odst. 3 doplněný do zákona novelou č. 183/1993 Sb. Uvedené ustanovení mj. stanovovalo, že *„k přechodu vlastnického práva na přídělce podle zákonů o pozemkových reformách došlo u přídělů podle zákona č. 142/1947 Sb. vkladem vlastnického práva do pozemkové knihy a u přídělů podle zákona č. 46/1948 Sb. převzetím držby přídělcem na základě právoplatné přídělové listiny“*. (Formulovala se tedy právní pravidla odlišná od těch, jež platila v dobách, kdy tyto zákony byly aplikovány.) V odůvodnění nálezu se Ústavní soud zabýval otázkou, zdali k nabytí vlastnického práva státem podle zákonů o první pozemkové reformě a její revizi je nezbytná intabulace. V podstatné části své argumentace uvedl: *„Zákon č. 142 ze dne 11. 7. 1947, o revizi první pozemkové reformy, jenž, jak plyne z jeho názvu, podrobil revizi úpravu pozemkového vlastnictví provedenou podle záborového zákona č. 215 ze dne 16. 4. 1919, a to pokud jde o majetek uvedený v ustanovení § 1 zákona, postrádá podrobnější úpravu postupů při zabránění nemovitostí podrobených revizi, a proto v tomto směru odkazuje v ustanovení § 17 pro řízení podle tohoto zákona na přiměřené použití záborového zákona, jakož i zákonů jej doplňujících. To znamená, že tam, kde zákon č. 142/1947 Sb. nestanoví něco odlišného nebo nestanoví vůbec nic, použije se výše uvedených zákonů upravujících první pozemkovou reformu, stanoví-li však výslovně jinak, použije se tohoto zákona. Pokud jde o příděly a přídělové řízení, postrádá zákon č. 142/1947 Sb. ustanovení, jež by se dotýkalo principu intabulace, neboť v ustanovení § 8 odst. 8 pouze stanoví, že pro úpravu právních poměrů vztahujících se na přidělenou půdu platí přiměřeně ustanovení části čtvrté zákona ze dne 8. května 1947, č. 90 Sb.,*

⁶⁹ Srov. k tomu např. rozsudek Vrchního soudu v Praze sp. zn. 3 Cdo 131/93 z 28. 2. 1994.

⁷⁰ MICHL, Jaroslav – NOVÝ, Josef – PETRŮV, František, op. cit. v pozn. 46, s. 212.

⁷¹ Z judikatury vydané po r. 1991 jsem prostudoval na 40 rozhodnutí Ústavního soudu a Nejvyššího soudu týkajících se otázek souvisejících s úpravou v zák. č. 142/1947 Sb.

o provedení knihovního pořádku stran konfiskovaného nepřátelského majetku a o úpravě některých právních poměrů vztahujících se na přidělený majetek. Vzhledem k ustanovení § 17 zákona č. 142/1947 Sb., podle kterého pro řízení podle tohoto zákona, včetně vyvlastnění půdy podle § 1 odst. 3, platily – s výhradou ustanovení § 8 – přiměřeně příslušné předpisy záborového zákona a zákonů jej doplňujících, to tedy dále znamená, že požadavek intabulace jako podmínky nabytí vlastnictví k přiděleným nemovitostem, zakotvený v ustanovení § 28 náhradového zákona, platil i po nabytí účinnosti citovaného zákona č. 142/1947 Sb. Tomuto závěru nasvědčuje ostatně i dikce ustanovení § 1 odst. 9 zákona č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě, výslovně podmiňujícího dovršení převodu vlastnictví knihovním zápisem. Potud tedy názor navrhovatele, že vlastnictví k nemovitostem přiděleným podle zákona č. 142/1947 Sb. přecházelo v době platnosti obecného zákoníku občanského již uvedeným rozhodnutím příslušného orgánu o přidělu, neobstojí. V této souvislosti třeba dodat, že pod pojem „rozhodnutí“ třeba subsumovat nejen správní akty v jejich vlastním slova smyslu, ale i opatření jakéhokoliv druhu učiněné pozemkovým úřadem při provádění pozemkové reformy, tedy i vydání přidělové listiny. Odlišná situace nastala teprve účinností občanského zákoníku č. 141/1950 Sb., umožňujícího v ustanovení § 111 odst. 1 nabytí vlastnictví k věcem jednotlivě určeným, tedy i k nemovitostem, již samou smlouvou. Obdobně zde ustanovením § 114 pozbyl zápis v pozemkové knize konstitutivní povahu i v případech přechodu vlastnictví výrokem soudu, úřadu nebo orgánu veřejné správy. Ústavní soud má proto za to, že vzhledem k těmto ustanovením byl v našem právním řádu dnem účinnosti občanského zákoníku z roku 1950, tj. dnem 1. 1. 1951, výslovně opuštěn intabulační princip. Po účinnosti uvedeného občanského zákoníku zůstalo tedy jedinou podmínkou nabytí vlastnictví k přiděleným nemovitostem přidělové řízení završené vydáním přidělové listiny, takže přidělci podle zákona č. 142/1947 Sb., u nichž vklad vlastnického práva do pozemkových knih nebyl do 31. 12. 1950 proveden, nabyli vlastnického práva k nim dnem 1. 1. 1951, tj. dnem účinnosti občanského zákoníku č. 141/1950 Sb. Vzhledem k ustanovením § 111 odst. 1, § 114 cit. obč. zák. nebylo již podmínkou nabytí vlastnictví k nemovitostem, ať již převodem či přechodem, převzetí držby – podmínka odevzdání nezbytná k převodu vlastnictví byla stanovena pouze u věcí určených podle druhu –, což znamená, že i u přidělů podle zákona č. 46/1948 Sb. přešlo vlastnictví k přidělené nemovitosti na přidělce již na základě právoplatné přidělové listiny.“

V nálezu sp. zn. IV. ÚS 87/97 z 9. 10. 1998 se zabýval otázkou, zda a kdy stěžovatelka pozbyla vlastnického práva k pozemku, významnou pro zjištění, zda je stěžovatelka oprávněnou osobou z hlediska zákona č. 229/1991 Sb. Případ je skutkově značně komplikovaný.⁷² V odůvodnění nálezu Ústavní soud uvádí, že „k právnímu převzetí, tj. k nabytí vlastnictví k zabranému majetku státem, došlo pak tím, že na návrh pozemkového úřadu soud provedl vklad vlastnického práva pro stát“ a poukazuje na § 26 náhradového zákona. Pro věc samu je podstatný správný závěr Ústavního soudu, že poznámkou záboru v pozemkové knize dosavadní vlastník svého vlastnictví nepozbyl a že je při postupu orgánů veřejné moci nutné „při posuzování okamžiku ztráty vlastnického práva

⁷² Pozemek byl zabrán podle zákonů o první pozemkové reformě, uveden ve výkazu půdy podléhající revizi podle zák. č. 142/1947 Sb., zahrnut do přidělové listiny jako konfiskovaný majetek podle dekrety č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a rozdělení zemědělského majetku Němců a kolaborantů, v březnu 1949 byla příslušná knihovní vložka zrušena a 6. 5. 1949 rozhodl místně příslušný okresní národní výbor výměrem o výkupu pozemku podle zák. č. 46/1948.

původního vlastníka vycházet i z obsahu právních předpisů platných v době tvrzené ztráty vlastnického práva, tedy právních předpisů týkajících se tzv. I. pozemkové reformy v celém jejich systému“.

V rozsudku sp. zn. 20 Cdo 1060/2001 z 26. 9. 2002 se Nejvyšší soud zabýval otázkou, zdali muselo při postupu podle zákona č. 142/1947 Sb. dojít k tomu, že „*k přechodu vlastnictví na stát bylo (...) zapotřebí, aby stát, vyjádřil vůli převzít majetek řádným správním rozhodnutím*“ a dospěl k závěru, že takový názor nelze považovat za správný. Přitom odkázal na skutečnost, že dobová praxe dovodila přípustnost i dobrovolného odevzdání protokolem.

V rozsudku sp. zn. 20 Cdo 2165/2001 z 28. 11. 2002 Nejvyšší soud poukázal na to, že § 32 odst. 2 zákona č. 229/1992 Sb. nedoplnil předpisy o pozemkových reformách „*určením (jiných) zvláštních podmínek nabytí vlastnictví státem, k němuž mělo na jejich základě dojít*“, ale stanovil „*určení času, s nímž se bude – logicky v právních vztazích upravených zákonem o půdě – nakládat jako s okamžikem, kdy k přechodu vlastnictví došlo*“. Zdůraznil, že opuštění intabulačního principu k 1. 1. 1951 vyvolalo důsledky pro právní jednání do uvedeného data nedokončená již soudní praxí popsané [výslovně odkazuje na stanoviska Nejvyššího soudu SSR Cpj 69/82, občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu Cpjn 36/95 (R 16/96) a nálezy Ústavního soudu 166/1995 Sb.], tj. že k nabytí vlastnického práva v těchto případech došlo – byla-li dříve podmínkou pro to intabulace – v těchto nedokončených případech k 1. 1. 1951. V rozsudku soud opětovně odmítl myšlenku, že k převzetí majetku státem podle zákona č. 142/1947 Sb. bylo nutné řádné správní rozhodnutí vyjadřující vůli státu majetek převzít.

Pro posuzování otázek nabytí vlastnického práva státem v důsledku revize první pozemkové reformy (zák. č. 142/1947 Sb.) soudobou právní praxí se jeví jako zásadní nálezy Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 1/95 z 16. 3. 1995 (č. 166/1995 Sb.).⁷³ Ústavní soud zaujal právní názor, že na stát přecházelo při provádění první pozemkové reformy a její revizi do účinnosti občanského zákoníku č. 141/1950 Sb. vlastnické právo k zabraným a převzatým nemovitostem zápisem do veřejných knih.

4. ZÁKON Č. 428/2012 SB., O MAJETKOVÉM VYROVNÁNÍ S CÍRKVEMI A NÁBOŽENSKÝMI SPOLEČNOSTMI

Zákon č. 428/2012 Sb. založil oprávněným osobám (registrovaným církvím a náboženským společnostem, právnickým osobám zřízeným nebo založeným jako součást registrované církve a náboženské společnosti, právnickým osobám zřízeným nebo založeným za účelem podpory činnosti registrované církve a náboženské společnosti

⁷³ Význam nálezu je dán i rozsahem jeho citací v navazující judikatuře; srov. rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 87/97 ze dne 9. 10. 1998, II. ÚS 375/98 ze dne 18. 8. 1999, II. ÚS 431/98 ze dne 28. 3. 2000, II. ÚS 223/02 ze dne 16. 7. 2002, IV. ÚS 608/02 ze dne 5. 12. 2002, I. ÚS 92/01 ze dne 29. 10. 2003, IV. ÚS 634/03 ze dne 8. 4. 2004, IV. ÚS 211/04 ze dne 30. 11. 2004, I. ÚS 697/05 ze dne 4. 4. 2006, III. ÚS 67/06 ze dne 31. 8. 2006, II. ÚS 570/06 ze dne 20. 9. 2006, I. ÚS 203/10 – 1 ze dne 2. 3. 2010, III. ÚS 2155/11 – 1 ze dne 20. 10. 2001 a rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 2320/98 ze dne 11. 4. 2000, 28 Cdo 2660/2004 ze dne 6. 1. 2005, 28 Cdo 1739/2005 ze dne 22. 2. 2006, 28 Cdo 4124/2007 ze dne 30. 6. 2009, 28 Cdo 2680/2009 ze dne 29. 10. 2009, 28 Cdo 2086/2007 ze dne 8. 12. 2009, 28 Cdo 2524/2010 ze dne 17. 8. 2010, 22 Cdo 1035/2011 ze dne 24. 11. 2011, 22 Cdo 1964/2010 ze dne 22. 5. 2012, 22 Cdo 3742/2011 ze dne 30. 10. 2013, 22 Cdo 826/2014 ze dne 21. 7. 2014.

k duchovním, pastoračním, charitativním, zdravotnickým, vzdělávacím nebo administrativním účelům a Náboženské matici) právo na vydání věci, které jim nebo jejich právním předchůdcům byly odňaty bez náhrady v rozhodném období, tj. od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990, mj. i postupem podle zákona č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy, nebo podle zákona č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě (trvalé úprave vlastnictví k zemědělské a lesní půdě).

Zákonná úprava blíže nestanovuje, co se rozumí odnětím (zákon nezvolil řešení obdobné tomu, jaké má zákon o půdě v § 32 odst. 2). V tom případě je nutné metodologicky vyjít při posuzování okamžiku odnětí – tj. ztráty vlastnického práva (popřípadě jiného majetkového práva) oprávněné osoby nebo jejího právního předchůdce – vycházet i z obsahu právních předpisů platných v době tvrzené ztráty vlastnického práva, tedy právních předpisů týkajících se revize první pozemkové reformy a druhé pozemkové reformy.

SHRNUTÍ A ZÁVĚR

Zabýváme-li se problematikou určení rozhodné skutečnosti pro přechod vlastnického práva na stát v důsledku revize první pozemkové reformy (zákon č. 142/1947 Sb.) a provedení druhé pozemkové reformy s přihlédnutím k zákonu č. 428/2012 Sb., je nutné vzít v úvahu následující:

Zákon č. 428/2012 Sb. zakládá oprávněným osobám subjektivní právo na vydání a povinným osobám povinnost vydat věci, které byly oprávněným osobám bez náhrady odňaty v rozhodném období postupem podle zákona č. 142/1947 Sb. a 46/1948 Sb. Sám pojem »odnětí« (použitý již v zák. č. 229/1991 Sb. o půdě) připouští různé výklady⁷⁴ – zákony o revizi první pozemkové reformy ani o druhé pozemkové reformě pojem odnětí neznají – lze však mít za to, že zákonodárce má na mysli především zbavení vlastnického práva (popřípadě jiného majetkového práva). V té souvislosti lze poukázat, že výraz »odnětí vlastnického práva« zná a používá zákon č. 184/2006 Sb., o vyvlastnění.

Pokud jde o případy revize první pozemkové reformy, lze »odnětím věci« rozumět ztrátu vlastnictví oprávněných osob jak převzetím majetku, ať již šlo o převzetí zbytkových statků, anebo převzetí zabrané půdy v rámci provádění revize, tak i vyvlastněním podle § 1 odst. 3 zákona č. 142/1947 Sb.

Praxe i odborná literatura dovodily, že otázku převzetí nemovitostí podléhajících revizi podle zákona č. 142/1947 Sb. nelze posuzovat jen na základě tohoto zákona a právních předpisů na něj navazujících, ale že je nutné vyjít i z vlastní zákonné úpravy první pozemkové reformy, zejména v zákoně č. 215/1919 Sb. a č. 329/1920 Sb. Po výkladovém tápání bezprostředně po přijetí posledně uvedených zákonů, podmíněných patrně i tím, že se k nabytí vlastnického práva státem vyjadřovali civilisté,⁷⁵ se praxe ustálila v názoru, že převzetí majetku státem i přiděl přidělcům jsou útvary (zařízení, právní instituty) veřejného práva zakládající originární nabytí vlastnického práva, v tomto smyslu jeho přechod v dobově vnímaném smyslu, tudíž že nejde o převedení majetku soukromo-

⁷⁴ Srov. např. § 1110, 1521 nebo 2935 občanského zákoníku.

⁷⁵ Viz výše citované práce: KRČMÁŘ, Jan, op. cit. v pozn. 24; SEDLÁČEK, Jaromír, op. cit. v pozn. 32; SEDLÁČEK, Jaromír, op. cit. v pozn. 21.

právní smlouvou (ani v případech dobrovolného předání a převzetí zabraného majetku předávacím protokolem) a případ sukcese nabyvatele do práv předchozího vlastníka. Právě vzhledem k veřejnoprávní povaze nabývacího titulu dobová rozhodovací praxe dovodila, že stát nabytí vlastnické právo již převzetím zabraných nemovitostí na základě platného titulu a držby, nikoli až zápisem do veřejných knih, jehož provedením si zajistil knihovní ochranu svého vlastnictví (obdobně platilo i pro nabytí vlastnického práva přidělem). Posuzováno tímto přístupem, nemělo v dané souvislosti zásadní význam pro posuzování nabytí vlastnického práva státem opuštění intabulačního principu občanským zákoníkem z roku 1950. Jistěže mohlo dojít před 1. 1. 1951 i k opačné situaci, tj. např. k tomu, že nejdříve bylo v souvislosti s prováděním první pozemkové reformy zapsáno do pozemkové knihy vlastnické právo státu a až následně stát nemovitosti převzal. K tomu mohlo dojít z různých příčin a přirozeně nelze vyloučit, že mohlo jít i o vklad neplatný (§ 63 a násl. knihovního zákona).⁷⁶

Pokud jde o případ vyvlastnění podle § 1 odst. 3 zákona č. 142/1947 Sb., pak kusá úprava v tomto zákoně i v zákoně č. 215/1919 Sb. vedou k závěru, že stát nabytí vlastnického práva k vyvlastněnému majetku na základě správního rozhodnutí do 31. 12. 1950 dnem vyplacení náhrady (§ 365 všeobecného zákoníku občanského), od 1. 1. 1951 dnem určeným v rozhodnutí o vyvlastnění (§ 114 občanského zákoníku z roku 1950), popřípadě – od 1. 7. 1964 – dnem právní moci takového rozhodnutí (§ 11 odst. 2 hospodářského zákoníku).

Při posuzování otázek souvisejících s revizí první pozemkové reformy zaujal Ústavní soud v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 1/95 z 16. 6. 1995 (č. 166/1995 Sb.) právní názor, že „byla-li (...) v případech přechodu vlastnictví k nemovitostem předpokládána jako podmínka nabytí vlastnictví (...) intabulace, musela tato podmínka být v *lex specialis* výslovně uvedena. Tak se také stalo v případě náhradového zákona (...), úzce navazujícího na přidělový zákon (...) a záborový zákon (...). Jestliže v (...) § 5 záborového zákona bylo uvedeno, že zábořem uvedeným v § 1 nabývá Československá republika práva zabraný majetek přejímat a přidělovat (§§ 10, 11) a v § 27 přidělového zákona se konečná rozhodnutí pozemkového úřadu a dohody, opatřené jeho schvalovací doložkou, kladou na roveň vkladným listinám, z ustanovení §§ 26–29 náhradového zákona jasně vyplývá, že stát i přidělce nabývali vlastnictví k zabranému majetku či přidělu teprve zápisem v pozemkové knize. Při jiném výkladu, jenž by vycházel z principu nepodmíněnosti intabulačního principu, jako obecné, žádnou výjimku nepřipouštějící, podmínky nabytí vlastnictví k nemovitostem, by totiž tato ustanovení, vzhledem k ustanovení § 431 o. z. o. a v něm obsaženému intabulačnímu principu, byla nadbytečná.“ Tento právní názor, jak se v nálezu uvádí, se opírá o text § 26 až 29 náhradového zákona.⁷⁷ Ústavní soud v odůvodnění nálezu tak vyjadřuje názor, jak má být vykládán zákon, který v době vydání nálezu již aplikován být nemohl. Nelze však přehlédnout, že Ústavní soud posléze v řadě nálezu opakovaně zdůraznil metodologickou direktivu, že „jazykový výklad představuje pouze prvotní přiblížení se

⁷⁶ Např. BARTSCH, Heinrich. *Das österreichische allgemeine Grundbuchgesetz in seiner praktischen Anwendung*. 4. vydání. Wien: Manz, 1905, s. 517 an.; SVOBODA, Emil. *Osnova přednášek o věcných právech k věci cizí*. Praha – Bratislava: Všeherd & Právnick, 1925, s. 41 an.

⁷⁷ Uvedený právní názor ovlivnil i literárně vyjádřená mínění. Převzali jej např. JÄGER, Petr – CHOCHOLÁČ, Aleš. *Zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 61 an.

k aplikované právní normě. Je pouze východiskem pro objasnění a ujasnění si jejího smyslu a účelu“, např. v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 33/97 ze 17. 12. 1997 a mnoha následujících rozhodnutích. Právní názor, že „*stát i přidělcce nabývali vlastnictví k zabranému majetku či přidělu teprve zápisem v pozemkové knize*“ neodporuje jen stavu dobové aplikační praxe,⁷⁸ ale opaku svědčí i samotný § 28 náhradového zákona, neboť ten stanoví, že pozemkový úřad může přidělit, směnit nebo zcizit převzatou nemovitost, aniž je zapsán v pozemkové knize. Názorem Ústavního soudu, že v režimu první pozemkové reformy nabyl přidělcce vlastnictví „*teprve zápisem v pozemkové knize*“, se po vydání nálezu neřídily ani obecné soudy.⁷⁹

Zákon č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě, zavedl režim nabývání vlastnictví státem odlišný od předchozí pozemkové reformy i její revize. Stát nabýval vlastnického práva k půdě, respektive k nemovitostem, výkupem. Titulem byla buď dohoda uzavřená s původním vlastníkem a výměr o výkupu, anebo rozhodnutí o výkupu. Vedle toho byl nutný modus – zápis do pozemkové knihy, u nemovitosti neevidované ve veřejných knihách pak vyhlášení výkupu vyhláškou okresního národního výboru na úřední desce.

Uvedený postup pro nabývání vlastnického práva státem poznamenáním v pozemkové knize platil od účinnosti zákona (14. 4. 1948) do 31. 12. 1950. Počínaje 1. lednem 1951 a účinností občanského zákoníku č. 141/1950 Sb. pozbyly zápisy do pozemkové knihy pro vznik vlastnického práva konstitutivní účinky, tudíž stát nabyl vykoupené nemovitosti do vlastnictví již na základě titulu.

Shrnout tedy můžeme tak, že podle zákona č. 142/1947 Sb., o revisi první pozemkové reformy, nabyl stát vlastnického práva k zabraným nemovitostem jejich převzetím (dobrovolným odevzdáním, popřípadě exekucním odebráním, nikoli tedy knihovním převzetím), popřípadě vyvlastněním, tj. dnem vyplacení náhrady na základě pravomocného vyvlastňovacího rozhodnutí, od 1. 1. 1951 pak dnem určeným v rozhodnutí o vyvlastnění, popřípadě dnem právní moci rozhodnutí. Ve všech těchto případech nebyla intabulace právní podmínkou nabytí vlastnictví, nýbrž právní podmínkou zajištění knihovní ochrany pro vlastnické právo již nabyté.

Podle zákona č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě, nabyl stát vlastnického práva k vykoupeným nemovitostem v době od 14. 4. 1948 do 31. 12. 1950 zápisem do pozemkové knihy, od 1. 1. 1950 dnem právní moci výměru nebo rozhodnutí o výkupu. Šlo-li o nemovitosti do pozemkové knihy nezapsané, nabyl stát vlastnického práva k vykoupeným nemovitostem vyhlášením výkupu (zveřejněním vyhlášky) na úřední desce okresního národního výboru.

⁷⁸ Závěr, že stát nabýval vlastnictví zabraných nemovitostí převzetím, vyplývá z již citovaných rozhodnutí Nejvyššího soudu Váž. 6653 a Váž. 14739. Pokud jde o nabytí vlastnického práva přidělcem, srov. zejména podrobně odůvodněné rozhodnutí Nejvyššího soudu Rv I 783/27 z 10. 3. 1928 (Váž. 7862) s právní větou: „*Nabytí přiděleného pozemku se uskutečňuje pravoplatným rozhodnutím Státního pozemkového úřadu, přiznávajícím přiděl.*“ Shodně např. R I 282/28 z 13. 4. 1928 (Váž. 7961), Rv I 525/28 z 6. 12. 1928 (Váž. 8536) nebo R I 29/29 z 1. 2. 1929 (Váž. 8676) s právní větou: „*Vlastnictví přidělených nemovitostí nabývá se přímo přidělem, aniž je třeba fyzického odevzdání*“ a další.

⁷⁹ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2367/2002 z 15. 4. 2004, kde soud posuzoval otázku nabytí vlastnického práva přidělcem na základě přidělových listin z 1. 3. 1946, když vlastnické právo bylo do pozemkové knihy vloženo 17. 6. 1948. Soud dospěl k závěru, že „*k přechodu vlastnictví přidělem podle zák. č. 81/1920 Sb., o přidělu zabrané půdy (přidělový zákon), docházelo již rozhodnutím pozemkového úřadu, intabulace nebylo třeba*“.

Jak při nabývání vlastnického práva státem podle zákona č. 142/1947 Sb., tak při nabývání tohoto práva podle zákona č. 46/1948 Sb. šlo o nabytí vlastnictví s využitím veřejnoprávních institutů a procesních postupů, a to přechodem a nikoli sukcesí, tedy originárním způsobem.

Závěr, že k nabytí vlastnického práva státem při převzetí nemovitostí zapsaných do pozemkové knihy podle zákona č. 142/1947 Sb. (v souvislosti se zák. č. 215/1919 Sb. a 329/1920 Sb.) došlo již převzetím, ne tedy až zápisem do pozemkové knihy, zpochybňuje právní názor vyjádřený v důvodech nálezu Ústavního soudu Pl. ÚS 1/95 (č. 166/1995 Sb.). Jakkoli jde o právní názor odhlížející od judikatorního výkladu a aplikace uvedených zákonů Nejvyšším soudem v době, kdy tyto zákony byly použitelné, vzniká vzhledem k čl. 89 odst. 2 Ústavy otázka, do jaké míry jde o právní názor závazný. Jakkoli jsou známa různá mínění na tuto otázku, lze mít za to, že jde o právní názor, který není závazný pro orgány veřejné moci nebo soukromé osoby, protože vůči nim není nadán formální autoritou, je však závazný, přinejmenším pokud jde o nosné důvody, pro Ústavní soud, který se od právního názoru vyjádřeného v odůvodnění může odchýlit pouze zákonem stanoveným kvalifikovaným postupem.⁸⁰

⁸⁰ Názory na míru a rozsah závaznosti odůvodnění rozhodnutí Ústavního soudu se různí. Srov. např. HŘEBEJK, Jiří. In: Václav Pavlíček – Jiří Hřebek. *Ústava a ústavní řád České republiky. Komentář. 1. díl.* 2. vydání. Praha: Linde Praha, 1998, s. 308; SLÁDEČEK, Vladimír. In: Vladimír Sládeček – Vladimír Mikule – Jindřiška Syllová. *Ústava České republiky.* Praha: C. H. Beck, 2007, s. 735 nebo LANGÁŠEK, Tomáš. In: Pavel Rychetský et al. *Ústava České republiky. Ústavní zákon o bezpečnosti ČR. Komentář.* Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 940.

Two Land Reforms and the Acquisition of the Right to Property by the State

Karel Eliáš

Abstract: *After the first and second World War two land reforms took place in the former Czechoslovakia. The first land reform, launched in 1919, was, based on the Law no. 142/1947 Coll. revised. Given that this revision took place in 1948 and 1951 and under the auspices of the Communist Party, which took power in Czechoslovakia on the 25th of February 1948. The same applies to the second (new) land reform carried out under Law no. 46 / 1948 Coll. In an effort to undo the former interference in property rights, the laws, approved after 1990, established to different persons the right to restitution of property taken by the state in the period from 25th of February 1948 to the 1st of January 1990. Currently, it is the Act no. 248/2012 Coll. On the property settlement with churches which is important in this regard. Even in this context it is important to determine at what moment has the property right been passed on the state during the implementation of the mentioned reforms. This is the question which, based on analysis of historical and recent case law and other sources, is considered in this study.*

Key words: *land reform, property rights, natural property, restitution, expropriation*